ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ Α. ΝΙΚΗΤΑ, δ.Φ.
Ἐντεταλμένου Ὑφηγητοῦ
τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΙΣ ΑΡΙΣΤΟΤ. ΑΘΗΝ. ΠΟΛ. 13

Περὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὰ πρῶτα μετὰ τὴν τοῦ Σόλωνος ἀρχὴν ἔτη ἀναγιγνώσκομεν τὰ ἑξῆς παρ' Ἀριστοτέλει, Ἀθηναίων Πολιτεία 13 (F. G. Kenyon, σ. XII):

«Τὴν μὲν οὖν ἀποδημίαν ἐποιήσατο (sc. *ὁ Σόλων*) *διὰ ταύτας τὰς αἰτίας. Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος, ἔτι τῆς πόλεως τεταραγμένης, ἐπὶ μὲν ἔτη τέτταρα διῆγον* (sc. *οἱ Ἀθηναῖοι*) *ἐν ἡσυχίᾳ· τῷ δὲ πέμπτῳ μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχὴν οὐ κατέστησαν ἄρχοντα διὰ τὴν στάσιν, καὶ πάλιν ἔτει πέμπτῳ διὰ*
2 *τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἀναρχίαν ἐποίησαν. μετὰ δὲ ταῦτα διὰ τῶν αὐτῶν χρόνων Δαμασίας αἱρεθεὶς ἄρχων ἔτη δύο καὶ δύο μῆνας ἦρξεν, ἕως ἐξηλάθη βίᾳ τῆς ἀρχῆς. εἶτ' ἔδοξεν αὐτοῖς διὰ τὸ στασιάζειν ἄρχοντας ἑλέσθαι δέκα, πέντε μὲν εὐπατριδῶν, τρεῖς δὲ ἀγροίκων, δύο δὲ δημιουργῶν, καὶ οὗτοι τὸν μετὰ Δαμασίαν ἦρξαν ἐνιαυτόν...»* [1].

Κατὰ τὸ πρῶτον μέρος τοῦ χωρίου οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὴν ἀποδημίαν τοῦ Σόλωνος [2] διῆλθον τέσσαρα ἔτη ἡσυχίας καὶ τὸ πέμπτον ἔτος ἐστασίασαν τὸ πρῶτον, διὸ καὶ *«οὐ κατέστησαν ἄρχοντα»* [3]· ἐν συνεχείᾳ

1. Βλ. καὶ κατωτ., σ. 250, ὑποσημ. 1, τὴν συνέχειαν τοῦ χωρίου τούτου.

2. Περὶ τῆς ἀποδημίας τοῦ Σόλωνος καὶ περὶ τῶν λόγων αὐτῆς πβ. π.χ. Ἀναστασίου Ἀλεξ. Νικήτα, Οἱ παρ' Ἡροδότῳ, Ἀριστοτέλει καὶ Πλουτάρχῳ λόγοι ἀποδημίας τοῦ Σόλωνος μετὰ τὴν θέσπισιν τῶν νόμων (ἐν: Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τοῦ ἔτους 1971 - 1972), σ. 314 κέξ. Βλ. καὶ κατωτ., σσ. 245 - 248.

3. Τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὸ κείμενον οἱ Ἀθηναῖοι δὲν *«κατέστησαν ἄρχοντα»* τὸ *«πέμπτον»* ἔτος, σημαίνει ἀναμφιβόλως, ὅτι κατὰ τὰ πρὸ αὐτοῦ ἀναφερόμενα *«τέτταρα»* ἔτη ἡσυχίας εἶχον οὗτοι ἐκλέξει κανονικῶς τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν, τοῦθ' ὅπερ εἶναι καὶ τὸ νόημα τῆς φράσεως: *«διῆγον ἐν ἡσυχίᾳ»*.

δὲ τὸ πέμπτον καὶ πάλιν ἔτος ἐστασίασαν τὸ δεύτερον καὶ *«ἀναρχίαν ἐποίησαν»*. Ἄλλως εἰπεῖν, ἐνταῦθα μνημονεύονται δύο περίοδοι ἡσυχίας καὶ δύο ἀναρχίαι, τ.ἔ. δύο ἔτη ἄνευ ἄρχοντος.

Ἐντεῦθεν προκύπτει τὸ ἐρώτημα, ποῖα τὰ κατὰ τὸ χωρίον τοῦτο συγκεκριμένα ἐπὶ μέρους ἔτη ἑκάστης τῶν ἐν αὐτῷ ἀναφερομένων δύο περιόδων ἡσυχίας (ἀρχὴ τοῦ Σόλωνος — πρώτη ἀναρχία — δευτέρα ἀναρχία) ὡς καὶ ποῖον ἀκριβῶς τὸ μεθ' ἑκάστην τούτων ἐπακολουθῆσαν ἔτος ἀναρχίας.

Τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἔχει δημιουργήσει οὐκ ὀλίγας δυσχερείας εἰς τὴν νεωτέραν ἔρευναν, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς ἀσυμφωνίας τῶν μέχρι τοῦδε ἀσχοληθέντων περὶ αὐτὸ ἐρευνητῶν ἢ, ὀρθότερον, ἐκ τῶν διισταμένων ἀπόψεων αὐτῶν, εἰς ἃς μοιραίως κατέληξαν οὗτοι, ἑρμηνεύοντες ἄλλος ἄλλως τὸ ὡς ἄνω χωρίον τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅπερ διὰ τοῦτο χρήζει ἐπανεξετάσεως.

Ἀλλά, πρὶν ἢ χωρήσωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ χωρίου τούτου, ἴδωμεν προηγουμένως, τίνες εἰδικώτερον οἱ ἐν λόγῳ ἐρευνηταὶ καὶ δὴ καὶ τίνες ἀκριβῶς αἱ περὶ τὸ ἀνωτέρω ἐρώτημα ἀπόψεις αὐτῶν :

Ἐν προκειμένῳ ὁ Cadoux, ὁ καὶ τελευταῖος περὶ τούτου διαλαβών, ἐξετάζει εἰς τὴν εἰδικὴν μελέτην αὐτοῦ [1] μετὰ παράθεσιν (σσ. 70 - 77) ὅλων τῶν σῳζομένων σχετικῶν ἀρχαίων μαρτυριῶν (ἤτοι 127 testimonia) ἅπαντας ἐν γένει τοὺς ἔκ τε τῶν μαρτυριῶν τούτων καὶ τῶν πορισμάτων τῆς νεωτέρας ἐρεύνης γνωστοὺς ἄρχοντας τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν (σσ. 77 - 119) ἀπὸ τοῦ Κρέοντος (682/1 π.Χ.) μέχρι τοῦ Ὑψιχίδου (481/0 π.Χ.) καὶ κατατάσσει τούτους κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν εἰς γενικὸν κατάλογον ἐν τέλει τῆς εἰρημένης πραγματείας αὐτοῦ (σσ. 120 - 123). Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τούτοις παραθέτει οὗτος ὅλως ἰδιαιτέρως εἰς συνοπτικὸν πίνακα τὰς διισταμένας ταύτας ἀπόψεις τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν, ἐπιτραπήτω ἐνταῦθα ἡ παράθεσις αὐτῶν ἐκ τοῦ πίνακος τούτου, προστιθεμένης ἅμα αὐτῷ καὶ τῆς ἀπόψεως τοῦ Cadoux, ὅπως οὕτως οὐ μόνον ἐνημερωθῇ πληρέστερον περὶ αὐτῶν ὁ ἀναγνώστης, ἀλλὰ καὶ καταστῇ εὐχερεστέρα ἡ περαιτέρω ἐξέτασις τοῦ ὡς ἄνω ἐρωτήματος (Cadoux, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 103) :

---

1. T. J. Cadoux, The Athenian Archons from Kreon to Hypsichides (ἐν : The Journal of Hellenic Studies, vol. 68, 1948), σσ. 70 - 123.

	Schroeder [1] Jacoby [3] Hammond [5]	Bauer [2] Wilamowitz [4] Busolt [6] de Sanctis [7]	Kirchner [8]	Beloch [9]	Cadoux [10]
595/4 π.Χ.	Φιλόμβροτος	Φιλόμβροτος	—	—	Φιλόμβροτος
594/3 »	***Σόλων***	***Σόλων***	—	—	***Σόλων***
593/2 »	Δρωπίδης (;) [11]	—	—	Φιλόμβροτος	Δρωπίδης * [12]
592/1 »	Εὐκράτης (;)	—	Φιλόμβροτος	***Σόλων***	Εὐκράτης *
591/0 »	Σίμων	—	***Σόλων***	Δρωπίδης	Σίμων
590/89 »	***ἀναρχία***	Σίμων	Σίμων	Σίμων	***ἀναρχία***
589/8 »	Φορμίων (;)	***ἀναρχία***	Εὐκράτης	Εὐκράτης	Φορμίων
588/7 »	Φίλιππος	Φίλιππος	Φίλιππος	Φίλιππος	Φίλιππος
587/6 »	—	—	***ἀναρχία***	***ἀναρχία***	—
586/5 »	***ἀναρχία***	—	Δρωπίδης	—	***ἀναρχία***
585/4 »	—	—		—	—
584/3 »	—	***ἀναρχία***		—	—
583/2 »	—	Δαμασίας	***ἀναρχία***	***ἀναρχία***	
582/1 »	Δαμασίας	Δαμασίας	Δαμασίας	Δαμασίας	Δαμασίας II
581/0 »	ἀναρχία	οἱ Δέκα	Δαμασίας	Δαμασίας	ἀναρχία (Δαμασίας)
580/79 »	οἱ Δέκα		οἱ Δέκα	Δαμασίας : 2 μῆνες: οἱ Δέκα [13]	ἀναρχία (Δαμασίας): 2 μῆνες: οἱ Δέκα [13]

1. O. Schroeder, Pindarica, I. Jahreszahlen, ἐν: Philologus 53 (1894), σ. 720 κέξ.

2. A. Bauer, Literarische und Historische Forschungen zu Aristoteles Ἀθηναίων Πολιτεία, München 1891, σ. 45 κέξ.

3. F. Jacoby, Apollodors Chronik, Eine Sammlung der Fragmente, Berlin 1902, σσ. 165 - 172.

4. Ulrich v. Wilamowitz-Moellendorff, Aristoteles und Athen (τόμ. I - II), Berlin 1893 (ἀνατύπ. 1966²), I, σ. 10.

5. N. G. L. Hammond, The Seisachtheia and the Nomothesia of Solon (ἐν: The Journal of Hellenic Studies, vol. 60, 1940), σ. 71 κέξ.

6. G. Busolt, Griechische Geschichte bis zur Schlacht bei Chaeroneia, Bd. II, Gotha 1895², σ. 301.

7. G. de Sanctis, Storia della Republica Ateniese, Ἀθῆς, Torino 1912², σ. 203 κέξ.

8. J. Kirchner, Zur Datirung einiger athenischer Archonten, Rh. Mus. 53 (1898), σσ. 380 - 386.

9. K. J. Beloch, Griechische Geschichte, I², 2, Strassburg (1913), σσ. 161 - 169.

10. T. J. Cadoux (ἀνωτ., σ. 238, ὑποσημ. 1), σ. 121.

11. Τὸ ἐρωτηματικὸν εἰς τὸ ὄνομα τοῦτο καὶ εἰς τὰ δύο ἑπόμενα κατὰ τὸν πίνακα τοῦ Cadoux, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 103.

12. Ὁ ἀστερίσκος εἰς τὸ ὄνομα τοῦτο καὶ εἰς τὸ ἑπόμενον κατὰ τὸν πίνακα τοῦ Cadoux, δι' οὗ οὗτος ἐννοεῖ (ἔνθ' ἀνωτ., σ. 120, ὑποσημ. 266): «An asterisk by an archon's name means that the date is relatively uncertain: but there are of course many degrees of probability, even where no asterisk is put».

13. Ἡ συμπλήρωσις ἐνταῦθα: «Δαμασίας: 2 μῆνες» ἐλήφθη ἐκ τοῦ ὡς ἄνω εἰρημένου ἔργου τοῦ Beloch (σ. 169), ἣν παραλείπει ὁ Cadoux, ἀναφέρων εἰς τὸν πίνακα αὐτοῦ μόνον: «The Ten».

Ἐκ τοῦ πίνακος τούτου προκύπτει, ὅτι πρῶτον οἱ πλεῖστοι τῶν ἐν αὐτῷ ἀναφερομένων νεωτέρων ἐρευνητῶν τοποθετοῦσι τὴν ἐκλογὴν τοῦ Σόλωνος ὡς ἄρχοντος καὶ νομοθέτου εἰς τὸ ἔτος 594/3 π.Χ. καὶ ἀνὰ εἷς δὲ ἐκ τῶν λοιπῶν εἰς τὸ ἔτος 592/1 καὶ 591/0 π.Χ. καὶ ὅτι δεύτερον ἄλλοι μὲν ἐξ αὐτῶν (ἐξ ὧν πρῶτος ὁ Bauer) δέχονται «τέσσαρα» καὶ ἄλλοι δὲ ἀντιθέτως (ἐξ ὧν τελευταῖος ὁ Cadoux) «τρία» πλήρη ἔτη δι' ἕκαστον τῶν δύο διαστημάτων: ἀρχὴ τοῦ Σόλωνος — πρώτη ἀναρχία — δευτέρα ἀναρχία (ὁ δὲ Beloch «τέσσαρα-τρία») [1].

Ὅσον ἀφορᾷ νῦν εἰς τὸ ἔτος τῆς τοῦ Σόλωνος ἀρχῆς, αἱ ἀπόψεις τῶν Kirchner καὶ Beloch ἀπορρίπτονται σήμερον καὶ κατὰ κοινὴν σχεδὸν ὁμολογίαν, ὡς ἄλλως τε δεικνύει καὶ ὁ ἀνωτέρω (σ. 239) πίναξ, ἡ ἀρχὴ (καὶ ἡ νομοθεσία) τοῦ Σόλωνος τοποθετεῖται εἰς τὸ ἔτος 594/3 π.Χ., εἰς ἣν ἄποψιν οὐκ ὀλίγον συνέβαλε καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Bauer προταθεῖσα διόρθωσις τῆς ἐν τῷ χωρίῳ Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. 14,1 φράσεως: *«ἔτει δευτέρῳ»* (ἐκ τοῦ *«ἔτει δ'»*) εἰς *«ἔτει τετάρτῳ»* [2]. Ἑπομένως τὸ ἔτος τοῦτο 594/3 π.Χ. [3] (καὶ οὐχὶ τὸ 592/1 π.Χ. κατὰ τὸν Beloch ἢ τὸ 591/0

1. Ὑπάρχουσι βεβαίως καὶ ἄλλαι διαφοραί, ὡς π.χ. τινὲς ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους ἀρχόντων τοποθετοῦνται ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν εἰς διάφορον χρονολογικὴν σειρὰν ἢ εἷς τινα ἔτη οὐδεὶς ἄρχων ἀναφέρεται κλπ., αἱ ὁποῖαι ὀφείλονται προφανῶς εἰς ἀντιστοίχους διαφόρους ἀλλήλων ἢ καὶ ἐλλιπεῖς μαρτυρίας τῆς ἀρχαιότητος. Ἀλλὰ περὶ τῶν διαφορῶν τούτων ἴδωσιν ἄλλοι εἰδικώτεροι ἡμῶν. — Ἐπειδὴ δὲ παρατηροῦνται καὶ εἰς ἄλλας προγενεστέρας τε καὶ μεταγενεστέρας τῶν ἐν τῷ ὡς ἄνω πίνακι χρονολογιῶν παρόμοιαι διαφοραί, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς πραγματείας τοῦ Cadoux (ἔνθ' ἀνωτ., σσ. 120-123), θὰ ἠδύναντο αὗται κάλλιστα νὰ ἀποτελέσωσι διὰ τὸν ἱστορικὸν ὅλως ἰδιαίτερον καὶ δὴ καὶ λίαν ἐνδιαφέρον θέμα εἰδικῆς διατριβῆς. Ὅτι δὲ πέρα τούτων αἱ παρατηρήσεις τοῦ Cadoux καὶ περὶ ἄλλων τινῶν συναφῶν ἐρωτημάτων εἶναι καθ' ἡμᾶς ἐν πολλοῖς ἀτυχεῖς, βλ. π.χ. κατωτ., σ. 253 κέξ.

2. Βλ. Bauer, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 45 κέξ. Πβ. πρὸς τούτοις H. Bengtson, Griechische Geschichte, von den Anfängen bis in die römische Kaiserzeit (Handbuch der Altertumswissenschaft, III, 4), München 1960, σ. 119, ὑποσημ. 4, καὶ Νικήταν, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 314, ὑποσημ. 2.

3. Ἐνταῦθα δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι ὁ Σόλων ἦτο ἄρχων μόνον ἓν ἔτος, ὅτι, ἄλλως εἰπεῖν, παρέμεινεν εἰς τὴν ἀρχὴν μόνον τὸ ἔτος τοῦτο 594/3 π.Χ. Τοῦτο συνάγεται μεταξὺ ἄλλων ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης (Ἀθην. Πολ. 5,2) ἀναφέρει διὰ τὸν Σόλωνα ἁπλῶς καὶ μόνον, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι *«εἵλοντο κοινῇ διαλλακτὴν καὶ ἄρχοντα Σόλωνα καὶ τὴν πολιτείαν ἐπέτρεψαν αὐτῷ»*, καὶ πλέον οὗ, ἐνῷ ἀντιθέτως διὰ τὸν Δαμασίαν π.χ. ἀναφέρει ἐπὶ λέξει: *«Δαμασίας αἱρεθεὶς ἄρχων ἔτη δύο καὶ δύο μῆνας ἦρξεν»* (βλ. τὸ χωρίον αὐτοῦ ἀνωτ., σ. 237), ὅπερ σημαίνει, ὅτι, ἐὰν συνέβαινε τοιοῦτόν τι καὶ διὰ τὸν Σόλωνα, θὰ ἀνέφερε βεβαίως καὶ περὶ τούτου (ὡς διὰ τὸν Δαμασίαν) ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὸ εἰδικὸν τοῦτο ἔργον αὐτοῦ. Ἑπομένως ἡ σχετικὴ ὑποψία τοῦ Beloch (ἔνθ' ἀνωτ., σ. 165) περὶ πιθανῆς παραμονῆς τοῦ Σόλωνος εἰς τὴν ἀρχὴν πλείονα τοῦ ἑνὸς ἔτη δὲν εὐσταθεῖ, διότι πρὸς τοῖς ἀνωτέρω ἀντιτίθεται αὐτὴ καὶ εἰς τὸ ὡς ἄνω (σ. 237) χωρίον τοῦ Ἀριστοτέλους, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Bengtson, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 119, ὑποσημ. 4.

π.Χ. κατὰ τὸν Kirchner) ληπτέον ὡς βάσις κατὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ ὡς ἄνω (σ. 238) ἐρωτήματος, κατὰ τὸν καθορισμὸν δηλαδὴ τῶν ἐπὶ μέρους ἐτῶν τῶν δύο περιόδων ἡσυχίας καὶ τῶν δύο ἀναρχιῶν [1], περὶ οὗ ἐν συνεχείᾳ ὁ λόγος.

Ὡς ἤδη ἐλέχθη καὶ ἀνωτέρω (σ. 240), δύο ἐκδοχαὶ ὑποστηρίζονται εἰς τὴν νεωτέραν ἔρευναν περὶ τοῦ ἐν λόγῳ ἐρωτήματος : κατὰ τὴν πρώτην ἕκαστον τῶν δύο διαστημάτων (ἀρχὴ τοῦ Σόλωνος — πρώτη ἀναρχία — δευτέρα ἀναρχία) περιλαμβάνει «τέσσαρα» καὶ κατὰ τὴν δευτέραν ἀντιθέτως «τρία» πλήρη ἔτη. Ἵνα δὲ δειχθῇ σαφέστερον, ποῦ ὀφείλεται ἡ ἀσυμφωνία αὕτη τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν, θεωρεῖται ἀναγκαία ἡ λεπτομερὴς ἐξέτασις τῶν ἀπόψεων τοῦτο μὲν τοῦ πρώτου (τοῦ ἀρχαιοτέρου) ἐκ τῶν ὑποστηριζόντων τὴν πρώτην ὡς ἄνω ἐκδοχὴν (τ.ἔ. τοῦ Bauer) τοῦτο δὲ τοῦ τελευταίου (τοῦ νεωτέρου) ἐκ τῶν δεχομένων ἀντιθέτως τὴν δευτέραν (τ.ἔ. τοῦ Cadoux), ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰς ἀπόψεις τοῦ πρώτου ἐκ τούτων ἐδέχθησαν καί τινες ἄλλοι μετ' αὐτόν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ τελευταῖος εἶχεν ἀντιθέτως ὑπ' ὄψιν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰς ἀπόψεις τῶν προκατόχων αὐτοῦ, καθισταμένης οὕτω περιττῆς τῆς ἐξετάσεως καὶ τῶν ἀπόψεων τῶν λοιπῶν ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἐκδοχῆς ὑποστηρικτῶν :

Ἐκ τούτων ὁ Bauer μετ' ἐξέτασιν τῆς εἰς τὸ ἔτος ἀρχῆς καὶ νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος ἀφορώσης μαρτυρίας τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν Ἀθην. Πολ. 14 καὶ δὴ καὶ τῆς χρήσεως τῶν ἀριθμητικῶν ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ τοῦ φιλοσόφου ἑρμηνεύει ἐν συνεχείᾳ τὰ ἐν τῷ ὡς ἄνω (σ. 237) χωρίῳ αὐτοῦ διαλαμβανόμενα [2] καὶ δέχεται, ὡς ἐλέχθη ἤδη ἐν γενικαῖς γραμμαῖς καὶ ὡς προκύπτει καὶ ἐκ τοῦ ἀνωτέρω (σ. 239) πίνακος, ἀνεπιφυλάκτως «τέσ-

---

1. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ ἀπόψεις τῶν Beloch καὶ Kirchner, τοποθετούντων χρονικῶς τὴν ἀρχὴν καὶ νομοθεσίαν τοῦ Σόλωνος ἀντιστοίχως τοῦ μὲν εἰς τὸ ἔτος 592/1 καὶ τοῦ δὲ εἰς τὸ ἔτος 591/0 π.Χ., δὲν θὰ ληφθῶσι κατὰ τοῦτο περαιτέρω ὑπ' ὄψιν, διότι ἀκριβῶς εἰς τοῦτο ὀφείλεται κυρίως καὶ ἡ ὡς πρὸς τὰ ἐπὶ μέρους ἔτη τῶν δύο περιόδων ἡσυχίας καὶ τῶν δύο ἀναρχιῶν διαφορὰ αὐτῶν ἀπὸ τῶν λοιπῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν, δεχομένων ἀντιθέτως τὸ ἔτος 594/3 π.Χ. ὡς ἔτος ἀρχῆς καὶ νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος. Βλ. πρὸς τούτοις καὶ κατωτ., σ. 245, ὑποσημ. 7.

2. Πβ. Bauer, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 46 : «Setzte man Komeas 560/59, so müßte hier eine Ausnahme angenommen werden, wozu hier kein Grund vorliegt. In den Fällen nämlich, wo die Schrift des Aristoteles mit Ordinalzahlen rechnet, geschieht dies mit Einschließung des Anfangsjahres, so daß also ἔτει πέμπτῳ gleich ist einem Zeitraum von vier Jahren. Damit ist nur an der oben angeführten Stelle über die Anarchien nicht auszukommen. Diese Stelle bildet eine Ausnahme, indem hier die 'fünften' Jahre voll oder, was dasselbe ist, mit Ausschließung des terminus a quo gerechnet werden müssen. Dieses Abgehen von der Regel — durch die Beifügung von ἐπὶ μὲν ἔτη τέτταρα wird der Leser darauf aufmerksam gemacht, daß hier nicht eine der gewöhnlichen Angaben vorliegt — ist aber hier sehr wohl begründet».

σαρα» πλήρη ἔτη καὶ μεταξὺ τῆς τοῦ Σόλωνος ἀρχῆς καὶ τῆς πρώτης ἀναρχίας καὶ μεταξὺ τῶν δύο ἀναρχιῶν [1], ὅπερ δέχονται ὡσαύτως καὶ οἱ ἐν τῷ ὡς ἄνω (σ. 239) πίνακι μνημονευόμενοι μετ' αὐτόν. Οὕτω δὲ ὁ Bauer κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τῶν ἐπὶ μέρους ἐτῶν ἑκάστης τῶν δύο περιόδων ἡσυχίας δὲν συμπεριλαμβάνει εἰς μὲν τὴν πρώτην καὶ τὸ ἔτος τῆς τοῦ Σόλωνος ἀρχῆς, εἰς δὲ τὴν δευτέραν καὶ τὸ ἔτος τῆς πρώτης ἀναρχίας.

Ἀντιθέτως ὁ Cadoux, ὢν ἔτι ἐκτενέστερος τοῦ Bauer ὡς τελευταῖος περὶ τὸ ἐν λόγῳ θέμα ἀσχοληθείς, ἐπανεξετάζει ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὡς ἄνω (σ. 237) χωρίου τοῦ Ἀριστοτέλους πρὸς τοῖς ἄλλοις τὰ μεταξὺ τῆς τοῦ Σόλωνος ἀρχῆς καὶ τῆς πρώτης ἀναρχίας καὶ τὰ μεταξὺ τῶν δύο ἀναρχιῶν ἐπὶ μέρους ἔτη (ἡσυχίας) καὶ παρατηρεῖ, ὅτι ἡ 'δυσχέρεια' ἐν προκειμένῳ πρὸς καθορισμὸν τῶν ἐτῶν τοῦ πρώτου διαστήματος (ἀρχὴ τοῦ Σόλωνος — πρώτη ἀναρχία), τῆς πρώτης δηλαδὴ περιόδου ἡσυχίας καὶ τοῦ μετ' αὐτὴν ἔτους ἀναρχίας, δημιουργεῖται ἐκ τῆς 'σαφοῦς ἀντιφάσεως' τῶν φράσεων: *«ἐπὶ μὲν ἔτη τέτταρα»* καὶ *«τῷ δὲ πέμπτῳ»* [2]. Ἐξ-

---

1. Πβ. Bauer, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 46: «Solon verließ Athen nach dem Ende seines Archontates und Σόλωνος ἀποδημήσαντος ἔτι τῆς πόλεως τεταραγμένης verstreichen jene vier Jahre der Ruhe; hier wäre es widersinnig, das Jahr seiner Gesetzgebung noch einzubeziehen. Ebenso dauerte aber auch die erste Anarchie ein volles Jahr und muß also für die Bemessung der folgenden Angabe 'wiederum im fünften Jahre' das erste Anarchiejahr gleichfalls ausgeschlossen bleiben. Es fällt also Solons Archontat, das nicht eingezählt ist, 594/3, die ersten vier Jahre, von denen Aristoteles spricht, sind: 593/2, 592/1, 591/0, 590/89 — somit ist das fünfte: 589/8 das erste Jahr der Anarchie. Dieses wird nun wieder nicht eingerechnet, die nächsten vier Jahre der Ruhe sind also 588/7, 587/6, 586/5, 585/4, daher das fünfte: 584/3 das zweite Anarchiejahr».

2. Πβ. Cadoux, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 93: «The difficulty in determining the length of the first interval arises from the apparent contradiction between the words ἐπὶ μὲν τέτταρα ἔτη and τῷ δὲ πέμπτῳ. The idiom is in itself a precise and familiar one: the formula is 'for *x* years...; but in the (x + 1)th ...' and is often met with in Greek historical writing. In all such cases the first year of the series *x* is also, naturally, the first of the series x + 1, and the reckoning is, as usual, inclusive of both termini». — Διὰ τὴν «ἀντίφασιν» ταύτην παραπέμπει ὁ Cadoux (αὐτόθι, σ. 93, ὑποσημ. 112) εἰς τὰ χωρία: Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. 22,6: *«ἐπὶ μὲν οὖν ἔτη γ̄ τοὺς τῶν τυράννων φίλους ὠστράκιζον, ὧν χάριν ὁ νόμος ἐτέθη, μετὰ δὲ ταῦτα τῷ τετάρτῳ ἔτει καὶ τῶν ἄλλων εἴ τις δοκοίη μείζων εἶναι μεθίσταντο»* καὶ Ἡροδ. 7,20,1: *«ἀπὸ γὰρ Αἰγύπτου ἁλώσιος ἐπὶ μὲν τέσσερα ἔτεα πλήρεα παραρτέετο στρατιήν τε καὶ τὰ πρόσφορα τῇ στρατιῇ, πέμπτῳ δὲ ἔτεῖ ἀνομένῳ ἐστρατηλάτεε χειρὶ μεγάλῃ πλήθεος»*. Ἐνταῦθα ἐννοεῖ οὗτος προφανῶς: ὅπως π.χ. ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τοῦ Ἀριστοτέλους τὸ διὰ τοῦ *«τῷ τετάρτῳ»* δηλούμενον ἔτος εἶναι τὸ *«τέταρτον»* ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους (συμπεριλαμβανομένου) τῶν γ̄ ἐτῶν, οὕτω καὶ ἐν τῷ ἐξεταζομένῳ χωρίῳ τὸ διὰ τοῦ *«τῷ δὲ πέμπτῳ μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχὴν»* δηλούμενον ἔτος πρέπει νὰ εἶναι τὸ *«πέμπτον»* ἀπὸ τοῦ ἔτους (ὡσαύτως συμπεριλαμβανομένου) τῆς ἀρχῆς τοῦ Σόλωνος, ὁπότε κατ' αὐτὸν τὸ διάστημα μεταξὺ τῆς ἀρχῆς τοῦ Σόλωνος

ετάζων δὲ οὗτος περαιτέρω τὰς ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἐρεύνῃ ὑποστηριζομένας δύο ἐκδοχάς, ἤτοι τὴν τῶν «τ ε σ σ ά ρ ω ν» καὶ τὴν τῶν «τ ρ ι ῶ ν» πλήρων ἐτῶν τοῦ διαστήματος τούτου [1], θεωρεῖ ὀρθοτέραν τὴν δευτέραν ἐξ αὐτῶν, ἣν καὶ δικαιολογεῖ ὡς ἑξῆς : πρῶτον ἡ φράσις : *«Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος»* δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ε ἰ σ α γ ω γ ὴ πάντων τῶν αὐτόθι διαλαμβανομένων μᾶλλον ἢ ὡς ἄμεσον σχέσιν ἔχουσα πρὸς τὴν φράσιν: *«ἐπὶ μὲν ἔτη τέτταρα»*, ἀφ' ἧς χωρίζεται διὰ τῆς 'δυσκόλου φράσεως': *«ἔτι τῆς πόλεως τεταραγμένης»*, ὁπότε κατ' αὐτόν, θεωρουμένης οὕτω κεχωρισμένως τῆς φράσεως: *«Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος»*, πρέπει ὁ Ἀριστοτέλης νὰ εἶχεν ὑπολογίσει τὸ ἔτος τῆς τοῦ Σόλωνος ἀρχῆς ὡς πρῶτον ἔτος τῆς τετραετοῦς ἡσυχίας· καὶ δεύτερον ἡ φράσις: *«μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχήν»*, ἀκολουθοῦσα ἀμέσως μετὰ τὸ τακτικὸν ἀριθμητικὸν *«τῷ δὲ πέμπτῳ»*, δηλοῖ σαφῶς, ὅ,τι προηγήθη ἢ ὅ,τι συνέβη προηγουμένως (ἤτοι τὰ τέσσαρα ἔτη ἡσυχίας, ὧν τὸ πρῶτον κατὰ τὰς ἀνωτέρω παρατηρήσεις αὐτοῦ εἶναι τὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Σόλωνος, καὶ εἰδικώτερον τὰ ἔτη : 594/3, 593/2, 592/1, 591/0 π.Χ.

καὶ τῆς πρώτης ἀναρχίας περιλαμβάνει μόνον «τ ρ ί α» πλήρη ἔτη, τὰ δὲ *«τέτταρα»* ἔτη ἡσυχίας ἄρχονται ἀπὸ τοῦ ἔτους (συμπεριλαμβανομένου) τῆς ἀρχῆς τοῦ Σόλωνος, ὡς συμπεραίνει οὗτος ἀμέσως κατωτέρω (βλ. ἑπομένας ὑποσημειώσεις). Ἀλλὰ κατὰ τὸ κείμενον, ὅπερ ἑρμηνεύομεν λεπτομερῶς κατωτέρω (σ. 251 κέξ.), τὸ διὰ τοῦ *«τῷ δὲ πέμπτῳ»* δηλούμενον ἔτος τῆς πρώτης ἀναρχίας δὲν εἶναι μόνον τὸ *«πέμπτον»* ἔτος *«μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχήν»*, ἀλλὰ καὶ τὸ *«πέμπτον»* μετὰ τὰ *«ἔτη τέτταρα»* (sic) τῆς ἡσυχίας, τὰ ὁποῖα ἐν συνεχείᾳ (*«τέτταρα ἔτη»*) ἄρχονται ο ὐ χ ὶ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Σόλωνος (ὡς δέχεται ἀμέσως κατωτέρω ὁ C a d o u x), ἀ λ λ ὰ ἀπὸ τῆς ἀποδημίας τοῦ Σόλωνος : *«Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος... ἐπὶ μὲν ἔτη τέτταρα... τῷ δὲ πέμπτῳ...»*. Ἑπομένως, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν χρῆσιν τῶν τ α κ τ ι κ ῶ ν ἀριθμητικῶν παρ' Ἀριστοτέλει (ὡς καὶ παρὰ παντὶ ἄλλῳ ἀρχαίῳ συγγραφεῖ), τὸ ἐν λόγῳ χωρίον αὐτοῦ ἀποτελεῖ μὲν «ἐξαίρεσιν», ἀλλ' ἀπολύτως δεδικαιολογημένην (ὡς παρατηρεῖ ὁ B a u e r, βλ. ἀνωτ., σ. 241, ὑποσημ. 2), ἕνεκα δηλαδὴ τῆς πρὸ τοῦ τακτικοῦ ἀριθμητικοῦ *«τῷ δὲ πέμπτῳ»* φράσεως: *«ἐπὶ μὲν ἔτη τέτταρα»* (ἀκολουθούσης μετὰ τὴν φράσιν : *«Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος»*), καὶ οὐχὶ «δυσχέρειαν (δυσκολίαν)», ὡς ὑποστηρίζει ἐνταῦθα ὁ C a d o u x. Ἀντιθέτως μάλιστα, ἡ προσθήκη : *«μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχήν»* οὐχὶ μόνον δὲν δημιουργεῖ ἐνταῦθα προβλήματα, ἀλλ' ἦτο τὰ μάλιστα ἀναγκαία, περὶ οὗ βλ. κατωτ., σ. 251 κέξ.

1. Πβ. C a d o u x, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 93 κέξ. : «What makes for confusion here is that Aristotle does not in this case seem to be certain that the first year of the series of four is the same as the first of the series of five. The first of the series of four comes after Solon's departure (Σόλωνος ἀποδημήσαντος); and as it is natural to suppose that Solon was thought of as having completed his year of office before leaving the city (if he did not delay his departure even longer), then Aristotle seems to insert four full years between Solon's archonship and the first year of anarchy. On the other hand, the first of the series of five years is that of Solon's archonship (τῷ δὲ πέμπτῳ μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχήν), and this implies that there were only three full years between it and the first anarchy. What does Aristotle mean? Opinion has been sharply divided, some regarding ἐπὶ μὲν τέτταρα ἔτη as conclusive for a gap of four years, some τῷ δὲ πέμπτῳ for a gap of three».

[= τὰ 4 ἔτη ἡσυχίας], ὁπότε τὸ διὰ τοῦ *«πέμπτῳ»* δηλούμενον ἔτος τῆς πρώτης ἀναρχίας εἶναι κατ' αὐτὸν τὸ ἀμέσως ἑπόμενον μετὰ ταῦτα, ἤτοι τὸ ἔτος 590/89 π.Χ.)· ἐὰν δέ, συνεχίζει οὗτος, δεχθῶμεν (μεταξὺ τῆς τοῦ Σόλωνος ἀρχῆς καὶ τῆς πρώτης ἀναρχίας) ἓν χάσμα «τεσσάρων» πλήρων ἐτῶν (ἤτοι : 594/3 π.Χ. — χάσμα : 593/2, 592/1, 591/0, 590/89 π.Χ. — «τῷ δὲ πέμπτῳ» [= 589/8 π.Χ.] = ἀναρχία), τότε πρέπει τὸ διὰ τοῦ *«πέμπτῳ»* δηλούμενον ἔτος τῆς πρώτης ἀναρχίας νὰ ὑπολογισθῇ (ὡς ἤδη ἐσημειώθη) ἐκτὸς τοῦ χάσματος τούτου ἢ, ὀρθότερον, νὰ εἶναι τὸ ἀμέσως ἑπόμενον τῷ χάσματι τούτῳ, νὰ μὴ περιληφθῇ δηλαδὴ τὸ ἔτος τοῦτο ὡς τελευταῖον ὅριον ἢ ἄκρον τοῦ διὰ τῆς φράσεως: *«τῷ δὲ πέμπτῳ μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχήν»* δηλουμένου χρονικοῦ διαστήματος, παρὰ τὴν γενικῶς ἐπικρατοῦσαν ἀρχήν, ἀκολουθουμένην πάντοτε καὶ ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅτι κατὰ τὸν διὰ τακτικῶν ἀριθμητικῶν ὑπολογισμὸν (τῶν ἐπὶ μέρους ἐτῶν διαστήματός τινος) περιλαμβάνονται ἀμφότερα τὰ ὅρια ἢ ἄκρα [1], ὧν τὸ πρῶτον μὲν (ὡς ἀντιλαμβάνεται οὗτος κατὰ τὰ ἀνωτέρω τὴν φράσιν ταύτην τοῦ Ἀριστοτέλους: *«τῷ δὲ πέμπτῳ μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχήν»* καθὼς καὶ τὰ πρὸ ταύτης διαλαμβανόμενα) πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἔτος 594/3 π.Χ. (= ἔτος τῆς τοῦ Σόλωνος ἀρχῆς ὡς πρῶτον ἔτος τῆς τετραετοῦς ἡσυχίας) καὶ τὸ τελευταῖον δὲ τὸ (μετὰ τά : 593/2, 592/1, 591/0 π.Χ.) ἔτος 590/89 (= *«τῷ δὲ πέμπτῳ»* ὡς ἔτος τῆς πρώτης ἀναρχίας).

Οὕτω λοιπὸν ὁ Cadoux μετὰ τὴν τοιαύτην ὡς ἄνω ἑρμηνείαν τῶν ἐπὶ μέρους φράσεων τοῦ ἐξεταζομένου χωρίου δέχεται μόνον «τρία» πλήρη ἔτη μεταξὺ τῆς τοῦ Σόλωνος ἀρχῆς καὶ τῆς πρώτης ἀναρχίας. Τοῦτ' αὐτὸ δέχεται οὗτος καὶ διὰ τὸ δεύτερον χρονικὸν διάστημα, τὸ μεταξὺ τῶν δύο ἀναρχιῶν, (ἤτοι ὡσαύτως «τρία» μόνον πλήρη ἔτη) ἐπὶ τῇ βάσει βεβαίως τῆς λέξεως *«πάλιν»* ἐν τῇ φράσει: *«καὶ πάλιν ἔτει πέμπτῳ»* τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου, σημαινούσης, ὅτι ἀμφότερα τὰ χρονικὰ ταῦτα διαστήματα

---

1. Πβ. Cadoux, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 94 : «The latter are more probably in the right, for (i) there is some room for ambiguity in the reckoning of ἐπὶ μὲν τέτταρα ἔτη : the words Σόλωνος ἀποδημήσαντος may be regarded as introductory to the whole passage rather than as going closely with ἐπὶ μὲν τέτταρα ἔτη, from which they are separated by the difficult words τῆς πόλεως ἔτι τεταραγμένης; and the words Σόλωνος ἀποδημήσαντος apart, there is no reason why Aristotle should not have been counting in Solon's archonship as the first year of ἡσυχία; (ii) there is, on the other hand, no room for ambiguity in the interpretation of the phrase τῷ δὲ πέμπτῳ μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχήν: on the contrary, the inclusion of the words μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχὴν seems to be intended to clear up any possible ambiguity in what has gone before. If we insist on a gap of four clear years, πέμπτῳ will have to be reckoned exclusively, in spite of the well-attested general principle, always observed by Aristotle, that reckoning with ordinal numbers is inclusive of both termini».

ἦσαν (ἢ πρέπει νὰ ἦσαν) ἴσα πρὸς ἄλληλα [1], ὅπερ μᾶλλον ἀναμφίβολον [2], καὶ ἀδιάφορον ἐνταῦθα, ἂν ταῦτα περιελάμβανον ἕκαστον «τρία» μόνον πλήρη ἔτη, ὡς ὑποστηρίζει ὁ Cadoux καί τινες ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ, ἢ ἀντιθέτως «τέσσαρα», ὡς δέχεται ὁ Bauer καί τινες ἄλλοι μετ' αὐτόν [3].

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐξετάσεως τῶν ἀπόψεων τῶν Bauer καὶ Cadoux προκύπτει, ὅτι ἡ ἀσυμφωνία αὐτῶν ὡς πρὸς τὰ ἐνταῦθα ἐξεταζόμενα ἐπὶ μέρους ἔτη ἑκάστης τῶν δύο περιόδων ἡσυχίας καὶ τὸ μεθ' ἑκάστην τούτων ἐπακολουθῆσαν ἔτος ἀναρχίας ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τῶν ἐτῶν τούτων ὁ μὲν Cadoux συμπεριλαμβάνει εἰς μὲν τὴν πρώτην περίοδον ἡσυχίας καὶ τὸ ἔτος τῆς τοῦ Σόλωνος ἀρχῆς, εἰς δὲ τὴν δευτέραν καὶ τὸ ἔτος τῆς πρώτης ἀναρχίας, ὅπερ ἔπραξαν καί τινες ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ [4], ὁ δὲ Bauer ἀντιθέτως ἐξαιρεῖ ἀμφότερα ταῦτα [5], ὅπερ ἐδέχθησαν καί τινες ἄλλοι μετ' αὐτόν [6]. Οὕτω δὲ οὗτοι, ἑρμηνεύοντες ἄλλος ἄλλως τὸ ὡς ἄνω (σ. 237) χωρίον τοῦ Ἀριστοτέλους, δέχονται ἀντιστοίχως ὁ μὲν (ὡς καί τινες ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ) μόνον «τρία» καὶ ὁ δὲ (ὡς καί τινες ἄλλοι μετ' αὐτόν) ἀντιθέτως «τέσσαρα» πλήρη ἔτη δι' ἕκαστον τῶν δύο διαστημάτων: ἀρχὴ τοῦ Σόλωνος — πρώτη ἀναρχία — δευτέρα ἀναρχία [7].

Ποία λοιπὸν ἐκ τῶν δύο τούτων ἐκδοχῶν εἶναι κατὰ τὸ ὡς ἄνω χωρίον τοῦ Ἀριστοτέλους ὀρθή; Ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο θὰ δώσῃ ἴσως βραχεῖά τις ἐπισκόπησις τῆς πρὸ τοῦ Σόλωνος καὶ δὴ καὶ πρὸ τῆς ἀποδημίας αὐτοῦ κρατούσης ἐν Ἀθήναις πολιτικῆς καταστάσεως:

Ὡς εἴδομεν ἤδη λεπτομερῶς ἀλλαχοῦ [8], περὶ τὸ τέλος τοῦ 7ου καὶ

---

1. Πβ. Cadoux ἔνθ' ἀνωτ., σ. 94: «The second interval — that between the two ἀναρχίαι — is described in the words καὶ πάλιν ἔτει πέμπτῳ, and the implication of πάλιν is that the two intervals are equal. This means that if the first πέμπτῳ is to be reckoned exclusively, the second ought to be so too; and this would entail a second infringement of the normal rules of reckoning, without any mitigating circumstances among the preceding phrases such as may perhaps be adduced in the case of the first».

2. Βλ. κατωτ., σ. 254 κέξ.

3. Βλ. ἀνωτ., σ. 239.

4. Βλ. ἀνωτ., σ. 239.

5. Βλ. ἀνωτ., σ. 239 καὶ 242, ὑποσημ. 1.

6. Βλ. ἀνωτ., σ. 239.

7. Σημειωτέον ἐνταῦθα, ὅτι ὁ μὲν Kirchner δέχεται «τρία» πλήρη ἔτη δι' ἕκαστον τῶν δύο τούτων διαστημάτων, ὁ δὲ Beloch «τέσσαρα» διὰ τὸ πρῶτον καὶ ἀντιθέτως «τρία» διὰ τὸ δεύτερον. Οὕτω παρὰ τὴν διαφορὰν αὐτῶν ὡς πρὸς τὸ ἔτος τῆς τοῦ Σόλωνος ἀρχῆς συμφωνοῦσιν οὗτοι ὡς πρὸς τὰ δύο ἔτη τῶν ἀναρχιῶν καὶ τὰ ἐπὶ μέρους ἔτη τῆς δευτέρας περιόδου ἡσυχίας (βλ. ἀνωτ., σ. 239).

8. Πβ. Νικήταν (ἀνωτ., σ. 237, ὑποσημ. 2), σσ. 319 - 323.

ἀρχὰς τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν εἶχε περιέλθει εἰς λίαν κρίσιμον κατάστασιν ἕνεκα τῶν συχνῶν ταραχῶν καὶ στάσεων, τὰς ὁποίας προεκάλουν κυρίως ἡ ἀπόλυτος κυριαρχία τῶν ὀλίγων ἐπὶ τοῦ *«πλήθους»*, αἱ παντοῖαι αὐθαιρεσίαι καὶ ὁ ἄδικος πλουτισμὸς τῶν πλουσίων κατὰ τῶν πενήτων, *«οἱ δανεισμοὶ ἐπὶ τοῖς σώμασι»* καὶ γενικώτερον ἡ ἔλλειψις εὐνομίας, διὸ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐν ὄψει ἀκριβῶς τῆς χαώδους ταύτης καταστάσεως *«εἵλοντο κοινῇ διαλλακτὴν καὶ ἄρχοντα Σόλωνα καὶ τὴν πολιτείαν ἐπέτρεψαν αὐτῷ»*, ἵνα οὗτος ὑπὸ τὴν διπλῆν ταύτην ἰδιότητα αὐτοῦ (ὡς διαλλακτοῦ καὶ ἄρχοντος) συμφιλιώσῃ τὰς ἀντιμαχομένας κοινωνικὰς τάξεις καὶ δὴ καὶ ἀποκαταστήσῃ οὕτω τὴν ἡσυχίαν καὶ τάξιν ἐν τῇ πόλει [1], ὅπερ ἄλλως τε καὶ ὁ ἴδιος σφόδρα ἐπεθύμει [2]. Οὕτω κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο (594/3 π.Χ.) τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ὁ Σόλων ἐθέσπισεν, ὡς ὑπεσχέθη, δικαίους νόμους διὰ πάντα πολίτην ἄρχοντα ἢ ἀρχόμενον, πλούσιον ἢ πτωχόν, ἀγαθὸν ἢ κακὸν κλπ., οὐδενὶ τούτων χαρισθείς, οὐδὲ πρὸς ἴδιον αὐτοῦ ὄφελος τὴν ἐξουσίαν ἀσκήσας, ἀλλ' ἀντιθέτως θέσας ἐν προκειμένῳ ὑπεράνω ὅλων αὐτὴν ταύτην τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως [3]. Κατὰ τὴν δημοσίευσιν

---

1. Πβ. π.χ. Σόλ. ἀπόσπ. 3 (D.), στ. 5 - 29 καὶ Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. 4,5 κἑξ. (βλ. καὶ εἰς Νικήταν, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 320, ὑποσημ. 1). Πρὸς τούτοις Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. 2: *«Μετὰ δὲ ταῦτα συνέβη στασιάσαι τούς γε γνωρίμους καὶ τὸ πλῆθος πολὺν χρόνον. ἦν γὰρ αὐτῶν ἡ πολιτεία τοῖς τε ἄλλοις ὀλιγαρχικὴ πᾶσι, καὶ δὴ καὶ ἐδούλευον οἱ πένητες τοῖς πλουσίοις καὶ αὐτοὶ καὶ τὰ τέκνα καὶ αἱ γυναῖκες. καὶ ἐκαλοῦντο πελάται καὶ ἑκτήμοροι· κατὰ ταύτην γὰρ τὴν μίσθωσιν ἠργάζοντο τῶν πλουσίων τοὺς ἀγρούς. ἡ δὲ πᾶσα γῆ δι' ὀλίγων ἦν· καὶ εἰ μὴ τὰς μισθώσεις ἀποδιδοῖεν, ἀγώγιμοι καὶ αὐτοὶ καὶ οἱ παῖδες ἐγίγνοντο. καὶ οἱ δανεισμοὶ πᾶσιν ἐπὶ τοῖς σώμασιν ἦσαν μέχρι Σόλωνος· οὗτος δὲ πρῶτος ἐγένετο τοῦ δήμου προστάτης»*.

2. Πβ. Σόλ. ἀπόσπ. 3 (D.) στ. 30 κἑξ. (βλ. καὶ εἰς Νικήταν, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 320, ὑποσημ. 3).

3. Πβ. Σόλ. ἀπόσπ. 5 καὶ 23 - 25 (D.), ἰδίᾳ ἀπόσπ. 24 (D.), στ. 1 κἑξ. (βλ. καὶ εἰς Νικήταν, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 321, ὑποσημ. 1 καὶ 2). Πρὸς τούτοις Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. 6: *«Κύριος δὲ γενόμενος τῶν πραγμάτων Σόλων τόν τε δῆμον ἠλευθέρωσε καὶ ἐν τῷ παρόντι καὶ εἰς τὸ μέλλον, κωλύσας δανείζειν ἐπὶ τοῖς σώμασιν, καὶ νόμους ἔθηκε καὶ χρεῶν ἀποκοπὰς ἐποίησε καὶ τῶν ἰδίων καὶ τῶν δημοσίων, ἃς σεισάχθειαν καλοῦσιν, ὡς ἀποσεισάμενοι τὸ βάρος. ἐν οἷς πειρῶνταί τινες διαβάλλειν αὐτόν· συνέβη γὰρ τῷ Σόλωνι μέλλοντι ποιεῖν τὴν σεισάχθειαν προειπεῖν τισι τῶν γνωρίμων, ἔπειθ', ὡς μὲν οἱ δημοτικοὶ λέγουσι, παραστρατηγηθῆναι διὰ τῶν φίλων, ὡς δ' οἱ βουλόμενοι βλασφημεῖν, καὶ αὐτὸν κοινωνεῖν. δανεισάμενοι γὰρ οὗτοι συνεπρίαντο πολλὴν χώραν, καὶ μετ' οὐ πολὺ τῆς τῶν χρεῶν ἀποκοπῆς γενομένης ἐπλούτουν· ὅθεν φασὶ γενέσθαι τοὺς ὕστερον δοκοῦντας εἶναι παλαιοπλούτους. οὐ μὴν ἀλλὰ πιθανώτερος ὁ τῶν δημοτικῶν λόγος· οὐ γὰρ εἰκὸς ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις οὕτω μέτριον γενέσθαι καὶ κοινόν, ὥστ' ἐξὸν αὐτῷ τοὺς ἑτέρους ὑποποιησάμενον τυραννεῖν τῆς πόλεως, ἀμφοτέροις ἀπεχθέσθαι καὶ περὶ πλείονος ποιήσασθαι τὸ καλὸν καὶ τὴν τῆς πόλεως σωτηρίαν ἢ τὴν αὐτοῦ πλεονεξίαν, ἐν οὕτω δὲ μικροῖς καὶ φανεροῖς καταρρυπαίνειν ἑαυτόν. ὅτι δὲ ταύτην ἔσχε τὴν ἐξουσίαν, τά τε πράγματα νοσοῦντα μαρτυρεῖ, καὶ ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτὸς πολλαχοῦ μέμνηται καὶ οἱ ἄλλοι συνομολογοῦσι πάντες. ταύτην μὲν οὖν χρὴ νομίζειν ψευδῆ τὴν αἰτίαν εἶναι»*.

δὲ τῶν νόμων αὐτῶν ὡρκίσθησαν πάντες οἱ Ἀθηναῖοι, ὅτι θὰ τηρήσωσι τοὺς νόμους ἀμεταβλήτους, μὴ ἔχοντες δηλαδὴ πλέον τὸ δικαίωμα ἀναθεωρήσεως αὐτῶν, ὅπερ ἀντιθέτως ἀνῆκεν ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν νομοθέτην [1]. Ἀλλ', ἐνῷ πάντες ἀνέμενον ἐκ τῶν νόμων τοῦ Σόλωνος ἴδια ἕκαστος ὀφέλη καὶ ἤλπιζον οἱ μέν, ὅτι, ἂν μὴ ἀποκτήσωσι πλείονα, τοὐλάχιστον δὲν θὰ ἀπολέσωσιν, ὅσα οὕτως ἢ ἄλλως κατεῖχον, οἱ δέ, ὅτι θὰ τύχωσι δι' ἀναδασμοῦ ἀγαθῶν, ὧν ἐστεροῦντο, εὐθὺς ὡς ἔλαβον γνῶσιν τοῦ περιεχομένου τῶν δημοσιευθέντων ἐπὶ μέρους νόμων, εἶδον μετ' ἐκπλήξεως, ὅτι ἠπατήθησαν πάντες ἐν μέρει ἢ ἐν γένει εἰς τὰς προσδοκίας αὐτῶν, ὅπερ ἐπόμενον, διότι μία δικαία ἤ, ὀρθότερον, συμβιβαστικὴ νομοθεσία ὡς ἡ τοῦ Σόλωνος, ἔχουσα ὡς βάσιν τὸ γενικὸν καὶ μόνον συμφέρον τῆς πόλεως, ἦτο ἀδύνατον νὰ ἱκανοποιήσῃ πλήρως ἁπάσας τὰς ἀξιώσεις ἢ ἐπιθυμίας τῶν ἐπὶ μέρους πολιτῶν καὶ δὴ καὶ ἀμφοτέρων τῶν κοινωνικῶν τάξεων γενικώτερον [2]. Διὰ τοῦτο οἱ θεωροῦντες ἑαυτοὺς ἠδικημένους ἐκ τῆς νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος Ἀθηναῖοι εὐθὺς μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν ἐν λόγῳ νόμων αὐτοῦ ἐξεδήλωσαν ἐντόνους ἀντιδράσεις καὶ ἐξέφρασαν σφοδρὰς ἐπικρίσεις κατ' αὐτοῦ. Μάλιστα δέ, προσερχόμενοι οὗτοι καθ' ἑκάστην τῷ Σόλωνι, ἐπέκρινον ἅμα δὲ καὶ ἐπίεζον αὐτόν, ὅπως προβῇ εἰς ἀναθεώρησιν ἢ καὶ ἑρμηνείαν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ νόμου, τοῦθ' ὅπερ ἠνάγκασεν αὐτὸν εἰς ἀποδημίαν, ὡς ἀναγιγνώσκομεν π.χ. παρ' Ἀριστοτέλει (Ἀθην. Πολ. 11) :

«Διατάξας δὲ (sc. *ὁ Σόλων*) *τὴν πολιτείαν ὅπερ εἴρηται τρόπον, ἐπειδὴ προσιόντες αὐτῷ περὶ τῶν νόμων ἐνώχλουν, τὰ μὲν ἐπιτιμῶντες τὰ δὲ ἀνακρίνοντες, βουλόμενος μήτε ταῦτα κινεῖν μητ' ἀπεχθάνεσθαι παρών, ἀποδημίαν ἐποιήσατο κατ' ἐμπορίαν ἅμα καὶ θεωρίαν εἰς Αἴγυπτον, εἰπὼν ὡς οὐχ ἥξει δέκα ἐτῶν· οὐ γὰρ οἴεσθαι δίκαιον εἶναι τοὺς νόμους ἐξηγεῖσθαι παρών, ἀλλ' ἕκαστον τὰ γεγραμμένα ποιεῖν. ἅμα δὲ καὶ συνέβαινεν αὐτῷ τῶν τε γνωρίμων διαφόρους γεγενῆσθαι πολλοὺς διὰ τὰς τῶν χρεῶν ἀποκοπάς, καὶ τὰς στάσεις ἀμφοτέρας μεταθέσθαι διὰ τὸ παράδοξον αὐτοῖς γενέσθαι τὴν κατάστασιν. . .»* [3].

---

1. Πβ. Νικήταν, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 321 κἑξ. καὶ 333 κἑξ.

2. Πβ. Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. 11,2 : *«ἅμα δὲ καὶ συνέβαινεν αὐτῷ τῶν τε γνωρίμων διαφόρους γεγενῆσθαι πολλοὺς διὰ τὰς τῶν χρεῶν ἀποκοπάς, καὶ τὰς στάσεις ἀμφοτέρας μεταθέσθαι διὰ τὸ παράδοξον αὐτοῖς γενέσθαι τὴν κατάστασιν. ὁ μὲν γὰρ δῆμος ᾤετο πάντ' ἀνάδαστα ποιήσειν αὐτόν, οἱ δὲ γνώριμοι πάλιν εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν ἀποδώσειν ἢ μ[ικ]ρ[ὸ]ν παραλλάξ[ειν]. (ὁ δὲ) Σόλων ἀμφοτέροις ἠναντιώθη, καὶ ἐξὸν αὐτῷ μεθ' ὁποτέρων ἐβούλετο συστάντα τυραννεῖν εἵλετο πρὸς ἀμφοτέρους ἀπεχθέσθαι, σώσας τὴν πατρίδα καὶ τὰ βέλτιστα νομοθετήσας».*

3. Πβ. πρὸς τούτοις Ἡροδ. 1,29 κἑξ. : *«ἀπικνέονται ἐς Σάρδις ἀκμαζούσας πλούτῳ ἄλλοι τε οἱ πάντες ἐκ τῆς Ἑλλάδος σοφισταί, οἳ τοῦτον τὸν χρόνον ἐτύγχανον ἐόντες, ὡς*

Ἐντεῦθεν προκύπτει, ὅτι οἱ λόγοι τῆς ἀποδημίας τοῦ Σόλωνος ἦσαν :

1. Πραγματικαὶ αἰτίαι : α) ἡ μὴ μεταβολὴ τῶν νόμων ὑπ' αὐτοῦ, ὅστις καὶ μόνον εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦτο, β) ἡ ἀπαλλαγὴ αὐτοῦ ἐκ τῶν συχνῶν ὀχλήσεων καὶ ἐπικρίσεων τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ ἢ καὶ ἡ ἀποφυγὴ τῶν ἐκ μέρους τούτων πιθανῶν κατ' αὐτοῦ δυσαρέστων ἐνεργειῶν καὶ γ) ἡ ἀπαλλαγὴ αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἀνεπιθυμήτου ἔργου τῆς ἑρμηνείας τῶν νόμων ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου· καὶ 2. Ψευδεῖς αἰτίαι (τ.ἔ. εὔσχημοι δικαιολογίαι τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ ἐξ Ἀθηνῶν, δηλοῦσαι ἁπλῶς καὶ μόνον, περὶ τί κυρίως θὰ ἠσχολεῖτο οὗτος κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀποδημίας αὐτοῦ) : α) ἡ θεωρία ἢ β) ἡ ἐμπορία καὶ ἡ θεωρία ἢ γ) ἡ ναυκληρία [1].

Εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἀναφέρεται ὁ Ἀριστοτέλης διὰ τῆς πρώτης προτάσεως τοῦ ὡς ἄνω (σ. 237) ὑπὸ ἐξέτασιν χωρίου αὐτοῦ. Ἐπιτραπήτω ἐνταῦθα ἡ ἐκ νέου παράθεσις τῆς σχετικῆς περικοπῆς αὐτοῦ (Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. 13) :

«Τὴν μὲν οὖν ἀποδημίαν ἐποιήσατο (sc. *ὁ Σόλων*) *διὰ ταύτας τὰς αἰτίας. Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος, ἔτι τῆς πόλεως τεταραγμένης, ἐπὶ μὲν ἔτη τέτταρα διῆγον* (sc. *οἱ Ἀθηναῖοι*) *ἐν ἡσυχίᾳ· τῷ δὲ πέμπτῳ μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχὴν οὐ κατέστησαν ἄρχοντα διὰ τὴν στάσιν, καὶ πάλιν ἔτει πέμπτῳ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἀναρχίαν ἐποίησαν...».*

ἕκαστος αὐτῶν ἀπικνέοιτο, καὶ δὴ καὶ Σόλων ἀνὴρ Ἀθηναῖος, ὃς Ἀθηναίοισι νόμους κελεύσασι ποιήσας ἀπεδήμησε ἔτεα δέκα, κατὰ θεωρίης πρόφασιν ἐκπλώσας, ἵνα δὴ μή τινα τῶν νόμων ἀναγκασθῇ λῦσαι τῶν ἔθετο. αὐτοὶ γὰρ οὐκ οἷοί τε ἦσαν αὐτὸ ποιῆσαι Ἀθηναῖοι· ὁρκίοισι γὰρ μεγάλοισι κατείχοντο δέκα ἔτεα χρήσεσθαι νόμοισι τοὺς ἄν σφι Σόλων θῆται. αὐτῶν δὴ ὧν τούτων καὶ τῆς θεωρίης ἐκδημήσας ὁ Σόλων εἵνεκεν ἐς Αἴγυπτον ἀπίκετο παρὰ Ἄμασιν καὶ δὴ καὶ ἐς Σάρδις παρὰ Κροῖσον...» καὶ Πλουτ. Σόλ. 25,4 - 5 : *«Ἐπεὶ δὲ τῶν νόμων εἰσενεχθέντων ἔνιοι τῷ Σόλωνι καθ' ἑκάστην προσήεσαν ἡμέραν, ἐπαινοῦντες ἢ ψέγοντες ἢ συμβουλεύοντες ἐμβάλλειν τοῖς γεγραμμένοις ὅ,τι τύχοιεν ἢ ἀφαιρεῖν, πλεῖστοι δ' ἦσαν οἱ πυνθανόμενοι καὶ ἀνακρίνοντες καὶ κελεύοντες αὐτὸν ὅπως ἕκαστον ἔχει καὶ πρὸς ἣν κεῖται διάνοιαν ἐπεκδιδάσκειν καὶ σαφηνίζειν, ὁρῶν ὅτι ταῦτα καὶ τὸ πράττειν ἄτοπον καὶ τὸ μὴ πράττειν ἐπίφθονον, ὅλως δὲ ταῖς ἀπορίαις ὑπεκστῆναι βουλόμενος καὶ διαφυγεῖν τὸ δυσάρεστον καὶ φιλαίτιον τῶν πολιτῶν (ἔργμασι γὰρ ἐν μεγάλοις πᾶσιν ἁδεῖν χαλεπόν', ὡς αὐτὸς εἴρηκε), πρόσχημα τῆς πλάνης τὴν ναυκληρίαν ποιησάμενος ἐξέπλευσε, δεκαετῆ παρὰ τῶν Ἀθηναίων ἀποδημίαν αἰτησάμενος. ἤλπιζε γὰρ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ καὶ τοῖς νόμοις αὐτοὺς ἔσεσθαι συνήθεις».*

1. Πλείονα περὶ τούτων βλ. εἰς Νικήταν, ἔνθ' ἀνωτ., σσ. 314 - 330, ἰδίᾳ σ. 328 κέξ. — Ὅτι λοιπὸν ὁ Σόλων πράγματι ἀπεδήμησε, πρέπει νὰ θεωρηθῇ πλέον ἢ βέβαιον, οὐ μόνον διότι τοῦτο ἀναφέρεται σαφῶς εἰς τὰς ὡς ἄνω (βλ. προηγουμένην ὑποσημείωσιν) ἀρχαίας μαρτυρίας, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ ἀναχώρησις αὐτοῦ ἐξ Ἀθηνῶν κατέστη ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν πραγμάτων ὅλως ἀναπόφευκτος, ἕνεκα δηλαδὴ τῶν τριῶν πρώτων τούτων πραγματικῶν λόγων (αἰτιῶν), οἱ ὁποῖοι ἀκριβῶς ἠ ν ά γ κ α σ α ν τὸν νομοθέτην εἰς ἀποδημίαν.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Ἀριστοτέλης μετὰ τὸ ὡς ἄνω (σ. 247) κεφάλαιον 11 διέκοψε τὴν περιγραφὴν τῆς *«Ἀθηναίων Πολιτείας»*, προσθέσας ὡς παρένθεσιν τὸ κεφάλαιον 12, ὅπως ἐπὶ τῇ βάσει κυρίως τῶν γνωστῶν αὐτῷ ποιημάτων τοῦ Σόλωνος τεκμηριώσῃ ἐν αὐτῷ τὰ ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ (11) διαλαμβανόμενα [1], ἀναλαμβάνει ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ (13) τὴν διακοπεῖσαν ἀφήγησιν αὐτοῦ, ὡς δεικνύει ἡ ἀρχικὴ φράσις τοῦ χωρίου τούτου : *«Τὴν μὲν οὖν ἀποδημίαν ἐποιήσατο* (sc. *ὁ Σόλων*) *διὰ ταύτας τὰς αἰτίας»*, δι' ἃς ἀναφέρεται οὗτος ὡς ἐν περιλήψει εἰς τοὺς ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ (11) λεπτομερῶς περιγραφέντας λόγους τῆς ἀποδημίας τοῦ Σόλωνος. Ἄλλως εἰπεῖν, ἡ πρώτη αὕτη φράσις τοῦ χωρίου τούτου ἀποτελεῖ περιληπτικὴν ἐπανάληψιν τοῦ κεφαλαίου 11, ὡς δηλοῖ καὶ ὁ σύνδεσμος *«οὖν»*, συνδέουσα οὕτω τὰ δύο ταῦτα κεφάλαια : 11 καὶ 13, ἤτοι *«Τὴν μὲν οὖν ἀποδημίαν ἐποιήσατο διὰ ταύτας τὰς αἰτίας»* (τ.ἔ. τὰς τρεῖς πραγματικὰς καὶ τὰς δύο ἢ τρεῖς ψευδεῖς αἰτίας, ἃς εἴδομεν ἀνωτέρω, σ. 247 κέξ., ἐν κεφ. 11) [2], καὶ δὴ καὶ χρησιμεύουσα διὰ τὴν ὁμαλὴν μετάβασιν εἰς τὰ ἀμέσως μετὰ τὴν ἀποδημίαν τοῦ Σόλωνος ἐπακολουθήσαντα ἐν Ἀθήναις γεγονότα, περὶ ὧν ἐν συνεχείᾳ ὁ λόγος.

Μετὰ τήν, χάριν συνδέσεως πρὸς τὰ προηγούμενα (κεφ. 11), ἐπιγραμματικὴν ταύτην περὶ τῶν λόγων τῆς ἀποδημίας τοῦ Σόλωνος πρώτην φράσιν τοῦ ἐξεταζομένου χωρίου : *«Τὴν μὲν οὖν ἀποδημίαν ἐποιήσατο* (sc. *ὁ Σόλων*) *διὰ ταύτας τὰς αἰτίας»* ἀναγιγνώσκομεν ἐν ἀρχῇ τῆς ἑπομένης περιόδου τὴν φράσιν : *«Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος»*. Διὰ τῆς ἐν γενικῇ ἀπολύτῳ κειμένης (μετὰ τοῦ ὑποκειμένου αὐτῆς) μετοχῆς ταύτης παρελθόντος χρόνου (ἤτοι ἀορίστου) καὶ οὔσης διὰ τὸ διηγηματικὸν ὕφος τοῦ λόγου ἀναμφιβόλως χρονικῆς (*«Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος»* = ἀφοῦ δὲ ὁ Σόλων ἀπεδήμησεν) ὁ συγγραφεὺς θέτει ἐν ἀρχῇ τῆς περιόδου ταύτης καὶ πάλιν αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονὸς τῆς ἀποδημίας τοῦ νομοθέτου, οὐ μόνον ἵνα συνεχίσῃ τὴν περιγραφὴν τῆς *«Ἀθηναίων Πολιτείας»*, ἀρχόμενος ἀκριβῶς, ὅθεν 'ἐσταμάτησε', καὶ συνδέων οὕτω τὰς δύο ταύτας περιόδους [3], ἀλλὰ καὶ ἵνα κυρίως χρησιμοποιήσῃ τὸ «ἅπαξ γενόμενον» τοῦτο περιστατικὸν (ὅπερ ἐκφράζει ὁ ἀόριστος χρόνος : *«ἀποδημήσαντος»*) ὡς βάσιν ἢ ἀφετηρίαν διὰ τὸν σαφῆ ἢ ἀκριβῆ κατὰ ἔτη καθορισμὸν τῶν μετὰ τὴν ἀποδημίαν τοῦ Σόλωνος γεγονότων (*«Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος..., ἐπὶ μὲν ἔτη τέτταρα... τῷ δὲ πέμπτῳ...»*).

---

1. Πβ. Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. 12 : *«Ταῦτα δ' ὅτι τοῦτον ⟨τὸν⟩ τρόπον ἔσχεν οἵ τ' ἄλλοι συμφωνοῦσι πάντες καὶ αὐτὸς ἐν τῇ ποιήσει μέμνηται περὶ αὐτῶν ἐν τοῖσδε...»*.

2. Πβ. καὶ Νικήταν, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 329.

3. Τὴν σύνδεσιν τῶν δύο τούτων περιόδων δεικνύει καὶ ἡ χρῆσις τῶν συνδέσμων *«μὲν - δὲ»* (*«Τὴν μὲν οὖν ἀποδημίαν ἐποιήσατο... — Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος...»*).

Ἔπειτα ἐν τῇ ἀμέσως ἑπομένῃ φράσει: *«ἔτι τῆς πόλεως τεταραγμένης»* ἡ μετοχὴ παρακειμένου *«τεταραγμένης»*, κειμένη καὶ αὕτη ἐν γενικῇ ἀπολύτῳ καὶ οὖσα διὰ τὸν αὐτὸν ὡς ἄνω λόγον ὡσαύτως χρονικὴ (= ἐνῷ...), ἕνεκα μὲν τοῦ προηγουμένου ἀορίστου *«ἀποδημήσαντος»* (= παρελθόντος χρόνου) καὶ δὴ καὶ τῆς ἀνωτέρω εἰρημένης χρονικῆς σημασίας αὐτοῦ εἶναι κατὰ τὸ νόημα ὁμοίως χρόνου παρελθόντος, ἕνεκα δὲ τοῦ προσδιορίζοντος αὐτὴν ἐπιρρήματος *«ἔτι»* δηλοῖ ἀναντιρρήτως πρᾶξιν ἢ κατάστασιν δ ι α ρ κ ο ῦ σ α ν ἔ τ ι κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν τῆς ἀποδημίας τοῦ Σόλωνος. Ἐπειδὴ δὲ διαρκοῦσαν πρᾶξιν ἢ κατάστασιν ἐν τῷ παρελθόντι ἐκφράζει ὁ παρατατικός, πρέπει κατ' ἀνάγκην ἡ ἐν λόγῳ μετοχὴ νὰ ἑρμηνευθῇ ὡς οὖσα χρόνου ὑπερσυντελίκου κατὰ τὸ νόημα, ἐπέχοντος θέσιν χρόνου παρατατικοῦ (ἤτοι *«τεταραγμένης»* = ἐνῷ ἐτετάρακτο = ἐνῷ ἐταράσσετο, ἐνῷ ἦτο τεταραγμένη). Ἄλλαις λέξεσι, κατὰ τὰ συμφραζόμενα τοῦ χωρίου ἡ μετοχὴ αὕτη ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἐπιρρήματος αὐτῆς σημαίνει ἀναμφιβόλως: *«ἔτι τεταραγμένη»* = ἐνῷ (ἡ πόλις) ἦτο ἀκόμη τεταραγμένη ἢ ταραχώδης, ἐνῷ εὑρίσκετο ἀκόμη ἐν ταραχῇ ἢ ἐν τεταραγμένῃ καταστάσει.

Ἀλλὰ τίς ἦτο καὶ πόθεν προήρχετο ἡ διὰ τῆς δευτέρας ταύτης φράσεως δηλουμένη ταραχὴ τῆς πόλεως; Ὡς εἴπομεν καὶ ἀνωτέρω (σ. 247 κέξ.), μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν νόμων (τοῦ Σόλωνος) ἠγέρθησαν κατὰ τοῦ νομοθέτου ταραχαὶ καὶ διαμαρτυρίαι ὑπὸ τῶν θεωρούντων ἑαυτοὺς ἠδικημένους ἐκ τῆς νέας ταύτης νομοθεσίας πολιτῶν, οἵτινες μάλιστα, στρεφόμενοι ἐξ ἀφορμῆς αὐτῶν τούτων τῶν νόμων οὐ μόνον κατὰ τοῦ Σόλωνος, ἀλλὰ καὶ ἐναντίον ἀλλήλων [1], ἐπεσκέπτοντο καθ' ἑκάστην τὸν νομοθέτην καὶ διὰ σφοδρῶν ἐπικρίσεων ἢ φορτικῶν ἐνοχλήσεων καὶ πιέσεων ἠξίουν παρ' αὐτοῦ τὴν ἀναθεώρησιν ἢ καὶ ἑρμηνείαν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ νόμου, ἀναγκάσαντες τελικῶς τοῦτον εἰς ἀποδημίαν. Ἀκριβῶς δὲ αἱ ταραχαὶ αὗται καὶ διαμαρτυρίαι τῶν ἐν λόγῳ πολιτῶν κατ' ἀλλήλων καὶ κατὰ τοῦ νομοθέτου ἐννοοῦνται διὰ τῆς ὡς ἄνω φράσεως, αἱ ὁποῖαι προφανῶς συνεχίσθησαν μέχρι τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Σόλωνος ἐξ Ἀθηνῶν. Ἄλλαις λέξεσιν, οἱ πολῖται οὗτοι ἐπέμενον ζωηρῶς, ὄντες ἐν ταραχῇ, εἰς τὰς εἰρημένας ἀξιώσεις αὐτῶν μέχρι καὶ τῆς τελευταίας στιγμῆς [2], ἐλπίζοντες πάντοτε,

---

1. Πβ. π.χ. τὴν συνέχειαν τοῦ ὡς ἄνω (σ. 237) χωρίου τοῦ Ἀριστοτέλους: *«ᾧ καὶ δῆλον ὅτι μεγίστην εἶχεν δύναμιν ὁ ἄρχων· φαίνονται γὰρ αἰεὶ στασιάζοντες περὶ ταύτης τῆς ἀρχῆς. ὅλως δὲ διετέλουν νοσοῦντες τὰ πρὸς ἑαυτούς, οἱ μὲν ἀρχὴν καὶ πρόφασιν ἔχοντες τὴν τῶν χρεῶν ἀποκοπήν (συνεβεβήκει γὰρ αὐτοῖς γεγονέναι πένησιν), οἱ δὲ τῇ πολιτείᾳ δυσχεραίνοντες διὰ τὸ μεγάλην γεγονέναι μεταβολήν, ἔνιοι δὲ διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους φιλονικίαν...»*.

2. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μέχρι καὶ τῆς ἐπιβιβάσεως τοῦ νομοθέτου εἴς τι πρὸς ἀπόπλουν πλοῖον (*«ἐκπλώσας»* κατὰ τὸν Ἡρόδοτον καὶ *«ἐξέπλευσε»* κατὰ τὸν Πλού-

ὅτι οὕτω θὰ ὑπέκυπτε τελικῶς ὁ Σόλων καί, ἀναστέλλων διά τι χρονικὸν διάστημα τὸ ταξίδιον αὐτοῦ, θὰ ἐχώρει εἰς τὰς ὑπὸ τῶν εἰρημένων πολιτῶν ὑποδεικνυομένας ἀναθεωρήσεις ἢ ἑρμηνείας τῶν τούτων χρηζόντων κατ' αὐτοὺς νόμων.

Κατὰ πάντα λοιπὸν τὰ ἀνωτέρω ἡ φράσις: *«Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος»* ἔχει ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν ἑπομένην: *«ἔτι τῆς πόλεως τεταραγμένης»*, διότι ἀκριβῶς ἡ τελευταία σημαίνει σαφῶς τὴν ἐν τῇ πόλει κρατοῦσαν ταραχώδη κατάστασιν διαρκοῦσαν ἔτι κατὰ τὴν διὰ τῆς πρώτης φράσεως δηλουμένην ἐκείνην χρονικὴν στιγμὴν τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ νομοθέτου ἐξ Ἀθηνῶν, ἤτοι: «ἀφοῦ (ἀφ' οὗ χρόνου ἢ χρονικοῦ σημείου, ἀφ' ὅτου) δὲ ὁ Σόλων ἀπεδήμησεν, ἐνῷ (καθ' ὃν χρόνον) ἡ πόλις ἦτο ἀκόμη τεταραγμένη (εὑρίσκετο ἀκόμη ἐν ταραχῇ ἢ ἐν τεταραγμένῃ καταστάσει)».

Ἐν συνεχείᾳ ἡ φράσις: *«Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος»*, ἐκτὸς τῆς ὡς ἄνω εἰρημένης σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὴν μετ' αὐτήν: *«ἔτι τῆς πόλεως τεταραγμένης»*, συνδέεται ἀμέσως καὶ πρὸς τὰ ἑπόμενα τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου: *«ἐπὶ μὲν ἔτη τέτταρα...»*, διότι αὕτη κατὰ τὸ κείμενον ἀποτελεῖ, ὡς εἴπομεν καὶ ἀνωτέρω (σ. 249), τὴν χρονικὴν βάσιν ἢ ἀφετηρίαν διὰ τὴν κατὰ ἔτη ἢ περιόδους περιγραφὴν τῶν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Σόλωνος ἐξ Ἀθηνῶν γεγονότων: *«Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος..., ἐπὶ μὲν ἔτη τέτταρα διῆγον ἐν ἡσυχίᾳ· τῷ δὲ πέμπτῳ...»* [1]. Ἑπομένως τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἀποδημίας τοῦ Σόλωνος εἶναι κατὰ ταῦτα ἀναντιρρήτως καὶ τὸ πρῶτον ἐκ τῶν *«τεττάρων»* τούτων ἐτῶν τῆς ἡσυχίας τῶν Ἀθηναίων (!), ἐφ' ὅσον οὗτοι κατὰ τὸ χωρίον τοῦτο, «ἀφοῦ (ἀφ' ὅτου) δ' ἀπεδήμησεν ὁ Σόλων», «ἐπὶ μὲν τέσσαρα ἔτη διῆγον ἐν ἡσυχίᾳ». Ποῖον ὅμως συγκεκριμένως εἶναι τὸ ἔτος τοῦτο τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ νομοθέτου ἐξ Ἀθηνῶν;

Ἐν πρώτοις, ἐπειδὴ ὁ Σόλων, καθ' ἃ εἴδομεν ἀνωτέρω (σ. 246 κέξ.), ἀπεδήμησε μετὰ τὸ ἔτος 594/3 π.Χ. τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ [2], τὸ ἔτος τοῦτο (594/3, π.Χ.) εἶναι terminus post quem τῆς ἀποδημίας αὐτοῦ. Κατ' ἀκολουθίαν ἡ διὰ τῆς ἀρχικῆς ταύτης φράσεως: *«Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος»* δηλουμένη χρονικὴ στιγμὴ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ νομοθέτου ἐξ Ἀθηνῶν πίπτει ἀναμφιβόλως ἢ εἰς τὸ ἀμέσως ἑπόμενον ἔτος, ἤτοι εἰς τὸ ἔτος 593/2 π.Χ., ἢ εἰς ἔτι μεταγενέστερον τούτου χρόνον.

Ἐκ τοῦ γεγονότος ὅμως, ὅτι ἡ μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν νόμων τοῦ

ταρχον, βλ. ἀνωτ., σ. 247, ὑποσημ. 3), προπέμψαντες οὕτω τρόπον τινὰ τοῦτον εἰς τὸ ταξίδιον αὐτοῦ μετ' ἐντόνων ἐπικρίσεων καὶ διαμαρτυριῶν ἢ καὶ παρακλήσεων.

1. Ἀντιθέτως ἡ μεταξὺ αὐτῶν παρεμβαλλομένη φράσις: *«ἔτι τῆς πόλεως τεταραγμένης»* ἔχει σχέσιν μόνον πρὸς τὴν πρώτην, τὴν ἀμέσως πρὸ αὐτῆς κειμένην, ἐπειδὴ ἀκριβῶς κατὰ τὸ ἐν λόγῳ χωρίον ἀμέσως μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Σόλωνος ἐξ Ἀθηνῶν ἐπηκολούθησε περίοδος *«ἡσυχίας»*, ἔληξαν δηλαδὴ αἱ «ταραχαί».

2. Βλ. καὶ ἀνωτ., σ. 240, ὑποσημ. 3.

Σόλωνος, ἤτοι μετὰ τὸ ἔτος 594/3 π.Χ., προκύψασα ἐκ τούτων ἐν Ἀθήναις νέα κατάστασις κατέστη διὰ τὸν νομοθέτην πλέον ἢ ἀφόρητος [1], συνάγεται ἐν προκειμένῳ, ὅτι ἡ παραμονὴ αὐτοῦ ἐν τῇ πόλει μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ ἔτους (594/3 π.Χ.) τῆς ἀρχῆς καὶ νομοθεσίας αὐτοῦ ἦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὰ μάλιστα βραχεῖα, ὅτι δηλαδὴ ἀνεχώρησεν οὗτος ἐξ Ἀθηνῶν τὸ ἀμέσως ἑπόμενον ἔτος, ἤτοι τὸ ἔτος 593/2 π.Χ., καὶ μάλιστα περὶ τὰς ἀρχὰς περίπου τοῦ ἔτους τούτου.

Τοῦτ' αὐτὸ προκύπτει ὡσαύτως καὶ ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ κειμένου, καὶ εἰδικώτερον ἐκ τῆς ἐν τῇ ἑπομένῃ ἡμιπεριόδῳ: *«τῷ δὲ πέμπτῳ* (sc. *ἔτει*) *μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχὴν οὐ κατέστησαν ἄρχοντα διὰ τὴν στάσιν...»* προσδιοριζούσης χρονικῶς τὴν πρώτην ἀναρχίαν φράσεως: *«μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχὴν»* ὁμοῦ μετὰ τῆς ἐν ἀρχῇ τῆς περιόδου: *«Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος»*: Τὸ διὰ τοῦ τακτικοῦ ἀριθμητικοῦ *«τῷ δὲ πέμπτῳ»* δηλούμενον ἔτος τῆς πρώτης ἀναρχίας, ἅτε μνημονευομένου τοῦ ἀριθμητικοῦ τούτου μεταξὺ τῶν φράσεων: *«Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος»* καὶ *«μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχήν»*, εἶναι διὰ τοῦτο τὸ *«πέμπτον»* ἔτος καὶ ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους (συμπεριλαμβανομένου) τῆς ἀποδημίας τοῦ Σόλωνος (*«Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος..., ἐπὶ μὲν ἔτη τέτταρα... τῷ δὲ πέμπτῳ...»*) καὶ ἀπὸ τῆς λήξεως (τοῦ ἔτους 594/3 π.Χ.) τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ (*«τῷ δὲ πέμπτῳ μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχὴν...»*). Κατ' ἀκολουθίαν τὸ ἀμέσως ἑπόμενον μετὰ τὴν λῆξιν (τοῦ ἔτους 594/3 π.Χ.) τῆς ἀρχῆς τοῦ Σόλωνος ἔτος εἶναι ταυτοχρόνως καὶ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἀποδημίας αὐτοῦ. Δεδομένου δέ, ὅτι τὸ ἀμέσως μετὰ τὴν λῆξιν (τοῦ ἔτους 594/3 π.Χ.) τῆς ἀρχῆς τοῦ Σόλωνος ἔτος εἶναι τὸ 593/2 π.Χ., τοῦτ' αὐτὸ εἶναι κατὰ ταῦτα καὶ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἀποδημίας αὐτοῦ (!). Πρὸς τούτοις δὲ τὸ ὡς ἄνω χωρίον σημαίνει σαφῶς, ὅτι πρῶτον οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ τῆς ἀποδημίας τοῦ Σόλωνος εἶχον ἡσυχίαν ἐπὶ *«τέτταρα»* πλήρη ἔτη (εἶχον δηλαδὴ ἐκλέξει κανονικῶς καθ' ἕκαστον τῶν τεσσάρων τούτων ἐτῶν ἄρχοντα) καὶ ὅτι δεύτερον καθ' ὅλον ὡσαύτως τὸ *«πέμπτον»* ἔτος ἔμειναν ἄνευ ἄρχοντος [2]. Ἑπομένως ἡ ἀποδημία τοῦ Σόλωνος ἄρχεται ἀκριβῶς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἔτους τούτου 593/2 π.Χ., ἤτοι εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὴν λῆξιν (τοῦ ἔτους 594/3 π.Χ.) τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ.

Οὕτω δὲ αἱ φράσεις: *«Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος»* καὶ *«μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχὴν»* ἀναφέρονται χρονικῶς ἀμφότεραι εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 593/2 π.Χ., ἀποτελοῦσαι τρόπον τινὰ ἡ μὲν ἐπανάληψιν τῆς δέ. Δέον ὅμως νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα, ὅτι ἡ φράσις: *«μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχὴν»*

---

1. Πβ. Νικήταν, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 323 κέξ. καὶ 326 κέξ.

2. Ὡσαύτως ὁ Bauer δέχεται, ὅτι ἡ πρώτη αὕτη ἀναρχία διήρκεσεν ἓν πλῆρες ἔτος (βλ. ἀνωτ., σ. 242, ὑποσημ. 1).

δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐν προκειμένῳ περιττὴ ὡς ἐπανάληψις τῆς: *«Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος»*, διότι ἡ τελευταία σημαίνει μὲν τὴν χρονικὴν στιγμὴν τῆς ἀποδημίας τοῦ Σόλωνος, ἀλλὰ δὲν δηλοῖ ἅμα αὕτη, καὶ κατὰ ποῖον συγκεκριμένως ἔτος ἢ μετὰ ποῖον ἀκριβῶς ἱστορικὸν γεγονὸς ἀπεδήμησεν ὁ νομοθέτης. Διὰ τοῦτο ἐπὶ τῇ βάσει καὶ μόνον τῆς φράσεως ταύτης: *«Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος»* (ὁμοῦ βεβαίως μετὰ τῶν λοιπῶν συμφραζομένων, ἀλλ' ἄνευ τῆς ἑτέρας: *«μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχὴν»*) θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθῇ ἁπλῶς καὶ μόνον, ὅτι ὁ Σόλων ἀπεδήμησε γενικῶς καὶ ἀορίστως π.χ. τὸ ἔτος «x», χωρὶς νὰ δύναται οὕτω νὰ καθορισθῇ τοῦτο ὀνομαστὶ (ἤτοι τό: πεντακοσιοστὸν ἐνενηκοστόν...), ὁπόθεν θὰ προέκυπτε καὶ τὸ εὔλογον ἐρώτημα, ἐὰν ὁ Σόλων ἀπεδήμησεν ἀμέσως μετὰ τὸ ἔτος 594/3 π.Χ. τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ (ἤτοι περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 593/2 π.Χ.) ἢ ἐὰν ἀντιθέτως παρέμεινεν οὗτος ἐν Ἀθήναις καὶ πέρα τοῦ ἔτους (594/3 π.Χ.) τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ εἴτε καὶ πάλιν ὡς ἄρχων, παραταθείσης τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ, ὡς ὑποστηρίζει ὁ Beloch[1], εἴτε καὶ ὡς ἁπλοῦς πολίτης. Ἐντεῦθεν γίνεται δῆλον, ὅτι ἡ ἐν λόγῳ φράσις: *«μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχὴν»* ἦτο ἐνταῦθα τὰ μάλιστα ἀναγκαία οὐχὶ τόσον διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ λόγου ἀπὸ τῆς ἄλλης ἐν ἀρχῇ τῆς περιόδου: *«Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος»*, ἀλλ' ὅσον κυρίως καὶ πρὸ πάντων διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐννοίας τῆς τελευταίας, τ.ἔ. διὰ τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸν μεταξὺ ἄλλων τοῦ συγκεκριμένου ἐκείνου ἔτους (593/2 π.Χ.) τῆς διὰ ταύτης δηλουμένης ἀναχωρήσεως τοῦ Σόλωνος ἐξ Ἀθηνῶν, ὡς ἀπεδείχθη ἀνωτέρω (σ. 252). Διὰ τὸν λόγον προφανῶς τοῦτον ἐχρησιμοποιήθη αὕτη ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ συγγραφέως.

Ἐν συνεχείᾳ, ἐπειδὴ τὸ διὰ τῆς φράσεως: *«Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος»* δηλούμενον πρῶτον ἔτος τῆς ἀποδημίας τοῦ Σόλωνος, ἤτοι τὸ ἔτος 593/2 π.Χ., εἶναι κατὰ τὸ κείμενον ὡσαύτως καὶ τὸ πρῶτον τῶν *«τεττάρων»* ἐτῶν τῆς ἡσυχίας τῶν Ἀθηναίων[2], τὰ τέσσαρα μὲν ταῦτα ἔτη τῆς πρώτης περιόδου ἡσυχίας ἐν τῇ πόλει εἶναι κατὰ σειρὰν τά: 593/2, 592/1, 591/0, 590/89 π.Χ., τὸ δὲ διὰ τῆς ἑπομένης φράσεως: *«τῷ δὲ πέμπτῳ μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχὴν οὐ κατέστησαν ἄρχοντα διὰ τὴν στάσιν»* δηλούμενον ἔτος τῆς πρώτης ἀναρχίας εἶναι κατ' ἀκολουθίαν τὸ ἀμέσως ἑπόμενον μετὰ ταῦτα, ἤτοι τὸ ἔτος 589/8 π.Χ., ὡς καθώρισε ταῦτα καὶ ὁ Bauer[3]. Οὕτω τὸ πρῶτον τοῦτο διάστημα: ἀρχὴ τοῦ Σόλωνος — πρώτη ἀναρχία περιλαμβάνει «τέσσαρα» πλήρη ἔτη, ὡς δέχεται καὶ ὁ Bauer (καί

---

1. Βλ. ἀνωτ., σ. 240, ὑποσημ. 3.
2. Βλ. ἀνωτ., σ. 251.
3. Βλ. ἀνωτ., σ. 239, ἰδίᾳ σ. 242, ὑποσημ. 1.

τινες ἄλλοι μετ' αὐτόν), καὶ οὐχὶ μόνον «τρία», ὡς ὑποστηρίζει ὁ Cadoux (καί τινες ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ)[1].

Ὅσον ἀφορᾷ νῦν εἰς τὸν τοιοῦτον καθορισμὸν τῶν ὡς ἄνω ἐτῶν, ὁ ὁποῖος προκύπτει σαφῶς ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἀκριβοῦς ἑρμηνείας τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου καὶ τῶν παραλλήλων πρὸς αὐτό, ἡ ἐν τῇ εἰρημένῃ ἡμιπεριόδῳ μετὰ τὸ τακτικὸν ἀριθμητικὸν *«τῷ δὲ πέμπτῳ»* ἀκολουθοῦσα φράσις: *«μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχήν»* δὲν παρέχει ἐνταῦθα δυσχερείας οὔτε καὶ μεταβάλλει τὴν διὰ τῆς ἐν ἀρχῇ τῆς περιόδου φράσεως: *«Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος»* δηλουμένην χρονικὴν βάσιν ἢ ἀφετηρίαν τῶν μετέπειτα γεγονότων, ὡς προσεπάθησε νὰ ἀποδείξῃ ὁ Cadoux[2]. Ἀντιθέτως μάλιστα, ἡ φράσις αὕτη, συμπληροῦσα ἀναντιρρήτως, ὡς ἀπεδείχθη ἀνωτέρω (σ. 252 κέξ.), τὴν ἑτέραν ἐν ἀρχῇ τῆς περιόδου, βοηθεῖ τὰ μέγιστα εἴς τε τὴν ἀκριβῆ χρονολόγησιν τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Σόλωνος ἐξ Ἀθηνῶν (*«Σόλωνος δ' ἀποδημήσαντος»*, τ.ἔ. *«μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχήν»*) καὶ τὸν ἐπὶ τῇ βάσει ταύτης ἀκριβῆ ὡσαύτως καθορισμὸν τῶν μετ' αὐτὴν ἐπακολουθησάντων ἐπὶ μέρους ἐτῶν τῆς τετραετοῦς ἡσυχίας τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς πρώτης ἀναρχίας αὐτῶν κλπ., ἄνευ τῆς ὁποίας (φράσεως) ἀντιθέτως θὰ ἦτο λίαν δυσχερὴς ὁ ὡς ἄνω εἰρημένος ἀκριβὴς καθορισμὸς πάντων τῶν μετὰ τὴν τοῦ Σόλωνος ἀρχὴν ἐτῶν τούτων, ἐφ' ὅσον τὸ συγκεκριμένον ἐκεῖνο πρῶτον ἔτος τῆς ἀποδημίας τοῦ νομοθέτου (ὡς, κατὰ τὸ κείμενον, βάσις ἢ ἀφετηρία τῶν μετέπειτα γεγονότων) οὐδαμῶς προκύπτει ἐκ τῶν λοιπῶν συμφραζομένων τοῦ ἐξεταζομένου χωρίου[3], ἀλλὰ συνάγεται μετὰ πιθανότητος ἐκ τῆς μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν νόμων αὐτοῦ δημιουργηθείσης ἐν Ἀθήναις νέας καταστάσεως[4].

Οὕτω λοιπὸν αἱ ὡς ἄνω εἰρημέναι παρατηρήσεις τοῦ Cadoux[5] περὶ τῶν μέχρι τοῦδε ἐξετασθεισῶν τεσσάρων πρώτων ἐπὶ μέρους φράσεων τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου ὀφείλονται, ὡς θὰ ἔδειξεν ἡ ἀνωτέρω ἔρευνα, ἀναμφιβόλως εἰς παρερμηνείαν αὐτῶν, δι' ἣν βεβαίως δὲν εὐθύνεται ὁ Ἀριστοτέλης.

Ἐν συνεχείᾳ μετὰ τὴν πρώτην ἀναρχίαν ἐπηκολούθησε καὶ δευτέρα

---

1. Βλ. ἀνωτ., σ. 239, ἰδίᾳ σ. 242 κέξ.

2. Βλ. ἀνωτ., σ. 242 κέξ.

3. Οὕτω δὲ ἄνευ τῆς ἐν λόγῳ φράσεως: *«μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχήν»* θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθῇ ἐνταῦθα, ὡς εἴπομεν καὶ ἀνωτέρω (σ. 253), ἁπλῶς καὶ μόνον, ὅτι ὁ Σόλων ἀπεδήμησεν ἀορίστως τὸ ἔτος «x» καὶ ὅτι ἑπομένως κατὰ τὸ κείμενον ἀπὸ τοῦ «x» τούτου ἔτους ἤρχισαν τὰ *«τέτταρα»* ἔτη τῆς ἡσυχίας καὶ τὸ μετὰ ταῦτα ἔτος ἀναρχίας κλπ., χωρὶς νὰ δύνανται ἐν προκειμένῳ πάντα ταῦτα νὰ καθορισθῶσιν ἐπακριβῶς, τοῦθ' ὅπερ ἀντιθέτως ἐπιτυγχάνεται εὐχερῶς δι' ἀμφοτέρων τῶν συμπληρουσῶν ἀλλήλας φράσεων τούτων (βλ. ἀνωτ., σ. 252 κέξ.).

4. Βλ. ἀνωτ., σ. 251 κέξ.

5. Βλ. ἀνωτ., σ. 242 κέξ.

κατὰ τὴν τελευταίαν φράσιν τῆς ἐν λόγῳ περιόδου : *«καὶ πάλιν ἔτει πέμπτῳ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν* (sc. *διὰ τὴν στάσιν*) *ἀναρχίαν ἐποίησαν»*. Τὸ γεγονὸς δέ, ὅτι ἡ δευτέρα αὕτη ἀναρχία συνέβη κατὰ τὸ κείμενον τὸ *«πέμπτον»* μετὰ τὴν πρώτην ἀναρχίαν ἔτος, σημαίνει ἀναμφιβόλως, ὅτι προηγήθη καὶ τῆς ἀναρχίας ταύτης περίοδος ἡσυχίας (ἐξελέγοντο δηλαδὴ καὶ πρὸ ταύτης οἱ ἄρχοντες κανονικῶς, ὡς συνέβη καὶ πρὸ τῆς πρώτης), ἀλλὰ δὲν ἀναφέρεται, ποίας διαρκείας ἦτο αὕτη, ὡς ἀντιθέτως μνημονεύεται ἡ πρώτη (*«ἔτη τέτταρα διῆγον ἐν ἡσυχίᾳ»*). Κατὰ ταῦτα φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως δύσκολον νὰ καθορισθῇ, ποῖον εἶναι (ἢ πρέπει νὰ εἶναι) τὸ διὰ τῆς φράσεως: *«καὶ πάλιν ἔτει πέμπτῳ»* δηλούμενον συγκεκριμένον ἐκεῖνο ἔτος τῆς δευτέρας ἀναρχίας, ὅπερ καθιστᾷ ὡσαύτως δυσχερῆ καὶ τὸν καθορισμὸν τῶν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀριθμητικοῦ τούτου (*«πέμπτῳ»*) ἐννοουμένων πρὸ αὐτοῦ «τ ε σ σ ά ρ ω ν» ἐπὶ μέρους ἐτῶν, ἅτινα περιλαμβάνει τὸ διάστημα τοῦτο : πρώτη ἀναρχία — δευτέρα ἀναρχία, ἐν τῷ ὁποίῳ περιέχεται ἡ δευτέρα περίοδος ἡσυχίας. Ἄλλως εἰπεῖν, ἐὰν τὸ ἔτος τῆς δευτέρας ἀναρχίας εἶναι τὸ *«πέμπτον»* ἀ π ὸ τοῦ ἔτους 589/8 π.Χ. (συμπεριλαμβανομένου) τῆς πρώτης ἀναρχίας, τότε ἡ δευτέρα ἀναρχία συνέβη (589/8, 588/7, 587/6, 586/5 π.Χ.) τὸ ἔτος 585/4, ὁπότε τὸ διάστημα μεταξὺ τῶν δύο ἀναρχιῶν περιλαμβάνει μόνον «τ ρ ί α» πλήρη ἔτη ἡσυχίας, ἐὰν ἀντιθέτως εἶναι τὸ *«πέμπτον»* μ ε τ ὰ τὸ ἔτος 589/8 π.Χ. (μὴ συμπεριλαμβανόμενον δηλαδὴ) τῆς πρώτης ἀναρχίας, τότε ἡ δευτέρα ἀναρχία πίπτει (588/7, 587/6, 586/5, 585/4 π.Χ.) εἰς τὸ ἔτος 584/3 π.Χ., ὁπότε τὸ διάστημα μεταξὺ τῶν δύο ἀναρχιῶν περιλαμβάνει ἀντιθέτως «τ έ σ σ α ρ α»[1] πλήρη ἔτη ἡσυχίας.

Ἀλλὰ τὸ ἔτος 594/3 π.Χ. τῆς τοῦ Σόλωνος ἀρχῆς εἶναι terminus post quem τοῦ διὰ τοῦ τακτικοῦ ἀριθμητικοῦ *«τῷ δὲ πέμπτῳ»* δηλουμένου ἔτους τῆς πρώτης ἀναρχίας, ἤτοι τοῦ ἔτους 589/8 π.Χ., ὡς δεικνύει καὶ ἡ ἀκριβῶς προσδιορίζουσα τοῦτο φράσις: *«μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχήν»*, τὸ δὲ ἔτος τοῦτο τῆς πρώτης ἀναρχίας (589/8 π.Χ.) εἶναι ἐν συνεχείᾳ terminus post quem τοῦ διὰ τοῦ αὐτοῦ τακτικοῦ ἀριθμητικοῦ *«καὶ πάλιν ἔτει πέμπτῳ»* δηλουμένου ἔτους τῆς δευτέρας ἀναρχίας. Ἐπειδὴ δέ, κατὰ τὸ κείμενον καὶ καθ' ἃ εἴδομεν ἀνωτέρω (σ. 253), τὸ ἔτος 594/3 π.Χ. τῆς τοῦ Σόλωνος ἀρχῆς ὡς terminus post quem τῆς πρώτης ἀναρχίας δὲν συμπεριλαμβάνεται εἰς τὰ μετ' αὐτὸ ἐπακολουθήσαντα *«τέτταρα»* ἔτη τῆς πρώτης περιόδου ἡσυχίας, διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ τὸ ἔτος 589/8 π.Χ. τῆς πρώτης ἀναρχίας ὡς terminus post quem τῆς δευτέρας ἀναρχίας δὲν πρέπει νὰ

---

1. Οὕτως ὁ B a u e r καί τινες ἄλλοι μετ' αὐτόν (βλ. ἀνωτ., σ. 239). — Ἀντιθέτως ὁ C a d o u x καί τινες ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ, χρησιμοποιοῦντες ὅμως διάφορον ἀφετηρίαν, δέχονται ὡσαύτως καὶ διὰ τὸ διάστημα τοῦτο μόνον «τ ρ ί α» πλήρη ἔτη ὡς καὶ διὰ τὸ πρῶτον (βλ. ἀνωτ., σ. 239).

συνυπολογισθῇ ὁμοῦ μετὰ τῶν μετ' αὐτὸ ἐπακολουθησάντων ἐτῶν τῆς δευτέρας περιόδου ἡσυχίας. Περιττὸν δὲ πρὸς τούτοις νὰ τονισθῇ, ὅτι τὸ ἔτος τοῦτο 589/8 π.Χ. τῆς πρώτης ἀναρχίας ἀκριβῶς ὡς ἔτος ἀναρχίας δὲν δύναται νὰ συμπεριληφθῇ εἰς τὰ μετ' αὐτὸ ἐπακολουθήσαντα ἐπὶ μέρους ἔτη ἡσυχίας. Ἄλλως εἰπεῖν, ὅπως τὸ ἔτος 589/8 π.Χ. τῆς πρώτης ἀναρχίας ἔχει πρὸ αὐτοῦ κατὰ τὸ κείμενον *«τέτταρα»* πλήρη ἔτη ἡσυχίας (*«ἐπὶ μὲν ἔτη τέτταρα διῆγον ἐν ἡσυχίᾳ· τῷ δὲ πέμπτῳ μετὰ τὴν Σόλωνος ἀρχὴν οὐ κατέστησαν ἄρχοντα διὰ τὴν στάσιν»*), οὕτω καὶ τὸ διὰ τοῦ αὐτοῦ τακτικοῦ ἀριθμητικοῦ δηλούμενον ἔτος τῆς δευτέρας ἀναρχίας (*«καὶ πάλιν ἔτει πέμπτῳ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἀναρχίαν ἐποίησαν»*) προϋποθέτει ὡσαύτως τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν ἐτῶν ἡσυχίας, ὡς σαφῶς δεικνύει καὶ ἡ πρὸ τοῦ ἀριθμητικοῦ τούτου χρῆσις τῶν λέξεων *«καὶ πάλιν»*, ὅπερ μεθερμηνευόμενον σημαίνει, ὅτι μετὰ τὰ αὐτὰ ὡς καὶ προηγουμένως ἔτη ἡσυχίας (ἤτοι *«τέτταρα»*) συνέβη *«καὶ πάλιν ἔτει πέμπτῳ»* ἀναρχία.

Κατὰ ταῦτα τὰ «τέσσαρα» ἐπὶ μέρους ἔτη τῆς δευτέρας περιόδου ἡσυχίας εἶναι κατὰ σειρὰν τά: 588/7, 587/6, 586/5, 585/4 π.Χ., τὸ δὲ μετ' αὐτὰ ἔτος τῆς δευτέρας ἀναρχίας εἶναι τὸ ἔτος 584/3 π.Χ., ὡς καθώρισε ταῦτα καὶ ὁ Bauer [1]. Οὕτω καὶ τὸ δεύτερον τοῦτο διάστημα: πρώτη ἀναρχία — δευτέρα ἀναρχία περιλαμβάνει ὡσαύτως «τέσσαρα» πλήρη ἔτη ὁμοίως ὡς καὶ τὸ πρῶτον: ἀρχὴ τοῦ Σόλωνος — πρώτη ἀναρχία, ὡς δέχεται καὶ ὁ Bauer (καί τινες ἄλλοι μετ' αὐτόν), καὶ οὐχὶ μόνον «τρία», ὡς ὑποστηρίζει ἀντιθέτως ὁ Cadoux (καί τινες ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ) [2].

Ὅθεν ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐπανεξετάσεως καὶ ἑρμηνείας τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου τοῦ Ἀριστοτέλους προκύπτει, ὅτι ἐκ τῶν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ χωρίου τούτου ὑποστηριζομένων εἰς τὴν νεωτέραν ἔρευναν δύο διαφόρων ἀλλήλων ἀπόψεων περὶ τῶν ἐπὶ μέρους ἐτῶν τῶν μετὰ τὸ ἔτος (594/3 π.Χ.) τῆς ἀρχῆς καὶ νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος δύο περιόδων ἡσυχίας καὶ τῶν δύο ἀναρχιῶν ὀρθὴ εἶναι κατὰ τὸ χωρίον τοῦτο ἡ ὡς ἄνω (σ. 239) ἄποψις τοῦ Bauer καὶ τῶν συμφωνούντων αὐτῷ λοιπῶν ἐρευνητῶν.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Α. ΝΙΚΗΤΑΣ

1. Βλ. ἀνωτ., σ. 239 καὶ σ. 242, ὑποσημ. 1.
2. Βλ. ἀνωτ., σ. 239.